

Patron

1. mimořádné vydání/2011

informace přátel drobných památek Jizerských hor

PUTOVÁNÍ ČESKÝCH BRATŘÍ DO LUŽICE

Jiří Pavelka

Obsah

Úvod	3
Po stopách evangelíka Tomáše Svobody a jeho potomků	4
O některých dalších exulantech v Nížkém	10
Jan Raschke, jako jeden z prvních zakladatelů	10
Jan Jiří Neškudla	13
Georg Schmidt - misionář	14
Herrnhut-Ochranov a jeho zakladatelé	16
Christian David	16
Mikuláš Ludvík Zinzendorf a osoby s ním spojené	22
Žitava	28
Čeští kazatelé a jejich boj o udržení sboru	28
Dva žitavští slavní	34
Christian Adolph Pescheck	34
Karl Gottlob Morawek	37
Gerlachsheim - česká kolonie Karlov	38
O životě na Frýdlantsku a v několika dalších koloniích	42
Frýdlant a Višňová	42
Trnitá cesta faráře Wolfganga Günthera do exilu	44
Řasnice a Krásný Les	47
Novoměstsko a Meffersdorf-Pobiedna	49
Bílý Potok	52
Legenda k obrázkům	53
Použitá literatura	56
Poděkování	56

Úvod

Na úvod bych rád pozdravil všechny milovníky historie, přátele pomníčků a jiných drobných památek - těch němých svědků, do jejichž kamenných těl jsou nadlouho vryty osudy lidí, kteří by si za svého života sotva pomysleli, že si na ně po uplynutí několika staletí někdo vzpomene. Dějinných událostí, staveb či postav, jež se za hranicemi naší vlasti proslavily, máme kolem sebe všude dostatek a nemusíme chodit daleko. Po českých kořenech můžeme pátrat téměř po celém Slezsku, ale i hluboko ve vnitrozemí Polska, např. Komenský a Leszno mluví samo za sebe. Mohli bychom jmenovat do nekonečna, protože potomci komunity lidí, kterou vám chci představit, jsou rozptýleni po celém světě. Co mne ale přivedlo k tomuto tématu? Když jsem před lety začal pátrat po předcích svého rodu, dospěl jsem k závěru, že jsem vlastně přímý potomek pobělohorských exulantů, žijících v Polsku. Tehdy se mi donesla zpráva o existenci knihy, která má popisovat život Čechů žijících v polském městě Zelov, odkud moji předkové pochází a že zakladateli byli uprchlíci z Čech. Knihu jsem tehdy pořídil od jedné paní, jejíž minulost je podobná té moji. Postupem času jsem došel ke zjištění, že podobné literatury, dá se říci v podobě kronik, je spousta. Zvláště obdivuji díla paní spisovatelky Edity Štěříkové, která mi v pátrání mnoho pomohla. Literaturu jsem začal shánět, shromažďovat a popisovaná místa jsem navštěvoval. To už ale nemělo nic společného s rodinou. Celý tento fenomén mě doslova pohltil. Rád bych vám prostřednictvím tohoto referátu umožnil nahlédnout do života těch, kteří pro svou víru s odhodlaností opouštěli vše, co jim bylo blízké. Své domovy, rodnou půdu, kterou po mnoho generací obdělávali, své blízké. Trnité cesty přes hranice často přecházeli s nasazením života, aby v cizí zemi začali znovu budovat nová obydlí a podmínky k životu. Pro moderně myslícího člověka se to vše zdá být nepochopitelné. Tito lidé byli velmi hrdí na své češství a nikdy nepřestali být vlastenci. O tom jsem se přesvědčil na vlastní kůži při návštěvě Zelova (nedaleko Lodže). Byl jsem mile překvapen, když jsem tak daleko od hranic uslyšel čistou češtinu od lidí, kteří se po tolik generací vyvíjeli mimo svou vlast. Musím tedy potvrdit, že jsou vlastenečtější než kterýkoliv z nás, žijících v Čechách. Nechci Vás však trápit vzdáleným polským vnitrozemím. Vybral jsem proto nám blízkou Horní Lužici, kterou máme skoro za humny.

Jen pár kilometrů na jih od města Jičína leží nevelká obec Česov, za jejímž západním okrajem, polní cestou, dojdete do lesního komplexu, skrývající nemalá tajemství, tzv. Česovské valy, hradiště vybudované Charvátskými osadníky někdy v 6. - 10. století. Patří k největším svého druhu v naší republice. Za éry největšího rozkvětu valy dosahovaly výšky až 12 metrů. Hustým lesem a bujnou vegetací pokryté zbytky tajemných valů už dávno žádní osadníci neobývají. Nechme je tedy v klidu spát a zaměříme se na jiné tajemství, z podstatně mladší doby a časem se přesunme o několik století kupředu. V 90. letech minulého století jsme jezdili s dětmi pod stan k Jinolickým rybníkům. Mapa, má nejčtenější kniha,

mi potvrdila existenci tohoto místa a tak nezbylo nic jiného než zmíněnou oblast prozkoumat. Tím slibovaným tajemstvím je vznešené vyhlížející kamenná stěla z pískovce usazená na podstavci. Nachází se u vstupu do Česovských valů, pár metrů od okraje lesa. Pomník na svém těle nese pod ratolestí z břechťanu tento text - „Tomáši Svobodovi a všem, kdo obětovali život pro přesvědčení 1729 - 1929“ (obr. 1). Události, na jejichž počest byl monument vztyčen česovskými myslivci roku 1929, sahají do doby náboženské nesvobody. Vláda tehdejšího panovníka Karla VI. (1711-1740) přinesla obrovský útlak nekatolíků. Kacířství bylo uváděno jako nejtěžší zločin proti státu, jež bylo trestáno ztrátou hrdla. Evangelíci se tak opětovně stali terčem pronásledování, především jezuiti. Co s tím však má společného Tomáš Svoboda? Byl vzdělaný evangelík žijící ve víře svých otců. Tuto víru hlásal a přes všechno napomínání úředníků si vždy našel cestu, kterou považoval za tu správnou, aby ji zachoval i pro další pokolení. Povoláním byl myslivec v hraběcích službách, v Česově. Měl také tři syny, kteří rovněž sloužili jako panští myslivci v okolí. Jeden v Nadslavicích, druhý v Křešicích a třetí v Hlásné Lhotě. Také manželé obou dcer, Barbory a Zuzany, byli ve službách vrchnosti. Obec Česov náležela k panství veliškému, jehož pánem a majitelem byl počátkem 18. století hrabě František Josef Šlik, potomek stejnojmenného Jáchyma Ondřeje Šlika, popraveného na Staroměstském náměstí v Praze roku 1621. František Josef Šlik měl dobré styky s jezuiti z Jičína. Mezi nimi byl jeden, obzvlášť nakloněn přízni hraběte. Byl jím Antonín Koniáš zastávající vedoucí funkci. Když

sepsal knihu o katolické pravdě, věnoval ji několika českým šlechticům, mezi nimiž byl i F. J. Šlik. Po odchodu Antonína Koniáše byl nad jičínskými jezuity ustanoven jiný vůdce, Páter Malobický. Touto změnou se nad tajnými evangelíky citelně zatmělo. Malobický měl na ně spadeno, zejména pak, když se dozvěděl o Tomáši Svobodovi. Tomáš Svoboda vytrvale šířil po okolí zakázanou evangelickou víru. Měl styky s lidmi z Lužice a Saska, od kterých získával zakázané knihy. Jezuitský předák Malobický neúnavně stíhal evangelíky po okolí. Dostalo se i na Tomáše Svobodu. Provedl prohlídku češovské myslivny, přivolal si i vojsko, a knihy našel. Důsledkem toho byl Tomáš Svoboda propuštěn ze služeb vrchnosti a nucen k obrácení se na katolickou víru, což učinil s ohledem na rodinu. Díky tomu ho hrabě F. J. Šlik omilostnil a přeložil do nedalekého Kopidlna. Donucení je však jedna věc a cítění ducha člověka věcí druhou. V Kopidlně byl Tomáš Svoboda více na očích a tím pádem více hlídán úředníky. Tomáš Svoboda však stále cítil jinak než katolicky a hledal úniku. Dál se scházel s bratry stejného smýšlení, hlavně v tajemných češovských valech. Malobický opět nechal prohledat myslivnu a bohužel pro T. Svobodu zase úspěšně. Tomáš Svoboda byl již znám svým činěním v širším okolí. Oči zlých a závistivých udavačů však nezůstaly spát. Za udání protestanta bylo vypláceno až 100 zlatých a za přímé dopadení a odevzdání soudu i 300 zlatých. Jména udavačů zůstávala v utajení. Tomáše Svobodu udali sousedé za to, že se špatně vyjadřoval o Janu Nepomuckém, jehož kanonizace byla teprve v přípravách a ještě nebyl prohlášen za svatého. Tomáši Svobodovi nezbylo nic jiného než se skrývat. Útočiště hledal v nedalekých Prachovských skalách. Ovšem všeho do času. Neúnavní jezuité po něm usilovně pátrali. Zajali ho pod skálou Krákorka, na jejímž temeni je dodnes patrný letopočet 1727 (obr. 2 a 3). Nejprve byl odsouzen k upálení zaživa, ale po přimluvě

4

5

6

hraběte Šlika byl trest zmírněn na trest stětím a poté upálením. Odvolací apelační soud v Praze T. Svobodu odsoudil 3. 7. 1728. Z věznice v Kopidlně byl odvezen na vozíku v doprovodu vojáků na místo poprav. Jezuita Leon Debelský seděl před ním a držel mu před očima kříž. Jeho tělo bylo údajně spáleno za městem. Kámen, na němž byla státa jeho hlava, dodnes najdete v Kopidlně na domu čp. 247, v ulici, která směřuje z náměstí směrem na Libáň (obr. 4 a 5). Památka Tomáše Svobody byla znovu osvětlena až po vzniku samostatného Československa roku 1918. Na jeho počest byla sehrána divadelní hra jičínského učitele Lemberka – „Tomáš Svoboda“. Hra byla odehrána v přírodním divadle v nedaleké Nemyčevsi za účasti mnoha bratří. Také z Česova připochoďoval mnohahlavý průvod, v čele s doprovodnou hudbou. Hra měla v tu dobu veliký úspěch, proto byla sehrávána i na jiných místech. Není to však poslední památka na tohoto člověka. Téměř na dohled od Veliše byl v polích u obce Staré Místo vztyčen 17. 9. 1999 smírčí kříž, vysoký 265 cm (obr. 6). Vysekán je ze žlutého pískovce kamenosochařem Alešem Johnem a stojí na místě bývalého popraviště. Letopočet 1728 patří tedy Tomáši Svobodovi, coby evangelíkovi a na opačné straně kříže je letopočet 1629, který připomíná násilnou smrt jezuitského misionáře Pavla Burnatia (Burnatského), jenž byl ubit 9. 8. 1629 sedláky v Libuni. Při aktu slavnosti odhalení kříže se sešli vysocí představení obou církví, aby se vzájemně omluvili za činy spáchané v minulosti. Vše má pokračování v potom-

cích Tomáše Svobody. Roku 1731 odešly obě jeho dcery i s jeho bratrem, deklamátorem zemských desek v Praze, spolu s dalšími Čechy do Žitavy. O další osudové události tohoto rodu se zasloužil až vnuk Tomáše Svobody, Jan Svoboda. Narodil se 25. 6. 1700 v Zelenecké Lhotě (obr. 7) nedaleko Libáně. Již jako 16 ti letému, se k chlapci dostalo pročitání Nového Zákona, ve kterém našel zalíbení a v hloubi duše si přál najít takový lid, o jakém se dočítá v Písmu Svatém. Později si svá přání začal plnit a po dvakráte

se vypravil do Saska. V Drážďanech se ocitl mezi luterány, ovšem zklamán se vrátil zpět. Až po smrti svého dědy, na kterého byl patřičně hrdý, se roku 1730 dozvěděl o probuzení mezi českými bratry v Grosshennersdorfu. Dělal vše pro to, aby se tam mohl vypravit. Promluvil se svou babičkou (manželkou T. Svobody) a její sestrou a o Velikonocích tam odešli. Tehdy zde působil český farář Jan Liberda. Nemohl se dočkat prvního kázání. V domnění, že v křesťanství už všeho dosáhl a nechybí mu nic než posloužení svaté Večeře Páně, vyslechl první kázání a jeho mínění se mu zhroutilo. Našel tedy to, co hledal. Rozhodl se zůstat, avšak měl v plánu ještě jednu cestu do Čech, aby mohl sdělit svým rodičům a příbuzným, co našel. Učinil tak a zůstal u rodičů, než se připraví k emigraci. Když byli všichni připraveni, vydali se v počtu 23 osob na cestu. Cestovali v noci, a ve dne v lesích odpočívali. Na Svatodušní svátky přišli všichni v pořádku do Grosshennersdorfu (obr. 8 a 9). Delší čas měli šťastný život. Ovšem později začalo docházet ke sporům mezi českými exulanty a Hennersdorfskou vrchností. Bylo to snad v době, kdy farář Liberda nesměl kázat. Vztahy se začaly horšit a Jan Svoboda procházel duchovní krizí, trápil se beznadějí a propadal zoufalství. Držel se stranou lidské společnosti a někdy zůstal sám v lesích a na horách i osm dní a nocí. Došlo to tak daleko, že byl rozhodnut násilně ukončit svůj život. Když

9

byl na cestě do Holzkirchen (Kościelniki-jížně od Lubaně v Polsku) a hledal vhodné místo, kde by ho nikdo nenašel, potkal tři sestry z Hennersdorfu, vracející se z Gerlachsheimu (Grabiszycze-příhraniční obec nedaleko Horní Řasnice) od tamních Čechů. Jedna z nich ho oslovila a tázala se, kam jde. Odpověděl, do Holzkirchen. Sestra však věděla, že už dlouho nebyl doma a nikdo ho nemůže vypátrat. Vzala ho za ruku a pravila, - „Ty přece nepatříš do Holzkirchen ale do Hennersdorfu. Pojď s námi“. Janu Svobodovi, vyčerpanému z půlročního bloudivění a hledání správné cesty, zasadila tato slova tak silnou ránu do srdce, že změnil své myšlení. Obrátil se, a šel s nimi domů.

Roku 1734 se v Hennersdofu oženil s jis-

tou vdovou, která ho obdařila dvěma potomky. Manželství, trvající 6 let a 3 měsíce, přerušila náhle manželčina smrt v roce 1740. K Janově neradosti ji zakrátko následovala i obě dítky. Svobodův život se dál odvíjel v duchu víry. Českých exulantů v Saských městech značně přibývalo i přes přísný zákaz saského kurfiřta Johanna Georga, aby je vrchnost přijímala. Nově příchozí evangelíky z Čech měli posílat dál do vnitrozemí, aby se rozptýlili a splynuli tak s většinovým davem. Majitelka panství se sídlem v Grosshennersdorfu, baronka Jindřiška z Gersdorfu, se podvolila dopřát českým uprchlíkům první odpočinek na cestě do Chotěbuze a do Berlína. Hromadný odchod českých exulantů ze Saska do Berlína měl nemilý dopad na nově příchozí emigranty,

protože saský kurfiřt je zakázal do Saska a Lužice přijímat. Z Grosshennersdorfu však všichni Češi neodešli. Někteří, přes všechny trable, zůstali věrni Hennersdorfské vrchnosti, již složili poddanskou přísahu. Většina těchto exulantů našla svůj domov v nově založené kolonii Schönbrunnu - „Na Kopečku“, asi 2 km jižně od Grosshennersdorfu (obr. 10). Přes kurfiřtův a barončin zákaz se jejich počet opět začal zvyšovat. Na Kopečku se scházeli k podomním pobožnostem, které vrchnost nechtěla trpět. Jako lidový

10

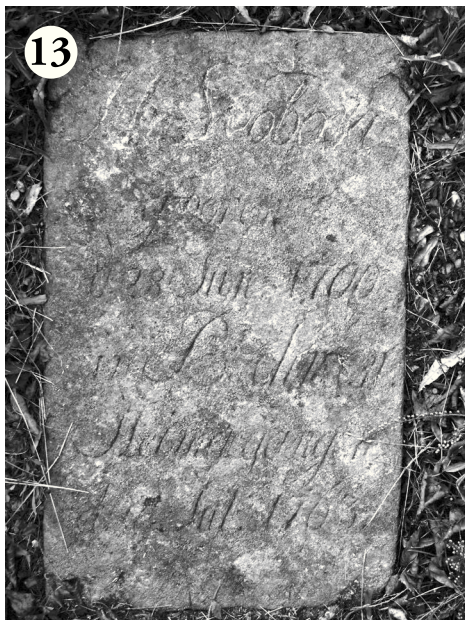

kazatel, se roku 1735 uplatnil právě myslivec, Jan Svoboda. Hlavní kázání byla konána českým kazatelem Vaňkem v Hennersdorfském sirotčinci, (obr. 11 a 12) pojmenován po majitelce panství, Katharině von Gersdorf. Na Vaňka si často stěžovala žitavská městská rada hennersdorfské vrchnosti, že vysluhuje Čechům žijícím v Žitavě Večeři Páně přesto, že byl mnohokrát napomenut. Ve stížnostech mu bylo vyčítáno, že myslivec Svoboda mluví víc než kazatel. Po odpoledním kázání v kostele se někteří scházeli v Schönbrunnu v domcích, aby si ještě zazpívali. Pravidelné schůzky, přestože byly zakázané, se konaly hodinu před západem slunce, scházelo se na nich 7 až 30 lidí. Schůzky většinou vedl Jan Svoboda, avšak pro jiné povinnosti se jich nemohl účastnit pravidelně. Roku 1739 Jan Svoboda založil v Hennersdorfu kroužek podle herrnhutského vzoru, což nebylo vrchnosti příliš po chuti. Konšel, jménem Řehoř, proti němu ostře vystupoval. Dále se zasloužil jednáním v Herrnhutu (město založené moravskými

bratřími-pár km severně od Grosshennersdorfu) o přijetí Čechů do Bratrské církve, které se konalo 17. - 20. 12. 1741. Koncem téhož roku byl z hennersdorfské služby propuštěn a přijat do služby pána z Gersdorfu na Trebusu. Roku 1742 se Jan Svoboda s manželi Zárubovými a několika dalšími Čechy přestěhoval do Nížkého a v listopadu toho roku se oženil se sestrou Dorotou Ducháčovou. Ta mu přivedla na svět synka, který však zakrátko zemřel. Ani toto druhé manželství nemělo dlouhého trvání, pouhé 3 roky a 10 týdnů. O Dorotě Ducháčové toho více nevím, je tu však zmínka o její sestře Anně. Narodila se roku 1699 v Čechách, emigrovala roku 1743, roku 1755 v Nížkém, svobodná, kde také 24. 4. 1756 zemřela. Jan Svoboda byl 9. 5. 1748 přijat do bratrské církve a 3. 11. téhož roku se účastnil vysluhování Večeře Páně. Je uváděn jako spoluzakladatel kolonie Nížký (Niesky-asi 15 km severně od Görlitz), kde také roku 1763 odešel na věčnost (obr. 13). Ještě malá zmínka o jiném synovi a vnukovi Tomáše Svobody. Synovo křestní jméno není uvedeno, je však zná-

13

mo, že zemřel pouhých půl roku po svém příchodu do Grosshennersdorfu a jeho žena (její křestní jméno není též uvedeno, je jen pouhá zmínka o jediné Svobodové v Berlíně jménem Alžběta) s dětmi odešla do Berlína. Pravděpodobně její syn, tedy vnuk T. Svobody, Jindřich Svoboda byl v Berlíně chovancem slovenského učitele Jiřího Petermanna. Jindřich zemřel ještě v chlapeckém věku 18. 12. 1737 v Berlíně. Podle výpovědi kazatele Ondřeje Machera byl již dvanáctým zemřelým z rodiny Svobodových od počátku jejich putování roku 1730.

O NĚKTERÝCH DALŠÍCH EXULANTECH V NÍZKÉM

Jan Raschke, jako jeden z prvních zakladatelů kolonie

S Janem Svobodou jsme přijeli do Nížkého, nahlédneme tedy do životů těch, kteří stáli přímo u zrodu této kolonie. Jedním z prvních, kterého Vám chci představit je Jan Raschke (obr. 14 a 15). Světlo světa spatřil 14. 3. 1702 v podorlické příhraniční obci Lichkov nedaleko Králík. Jako 21 letý mladík odešel v březnu roku 1723 do Slezska, nasbírat nějaké zkušenosti. Po delších toulkách se ho ujal vrchní sbormistr chrámu sv. Alžběty ve Vratislavi. Na různých však ustláno neměl. Tvrdé životní podmínky mu přichystaly neustálé hádky sbormistra s jeho ženou. Byla totiž zlá a mladého Jana často týrala. Na nedostatek práce a povinností si skutečně nemohl stěžovat, sloužil při svatbách v kostele, kterých bylo nemálo. Byl také posílán vyřizovat množství záležitostí, často i do vzdálenějších míst. Koncem dne se pak únavou sotva udržel na nohou. K tomu všemu musel často čekat na svého pána v hospodě, někdy i do 2-3 hodin a v 5 být opět v kostele. Za čas tuto situaci už nemohl unést. Vrátil se ke svému otci a pracoval na tkalcovském stavu. Jednoho dne do Raschkeho stavení zavítal Janův přítel z Ústí nad Orlicí, který tam byl radním a výběřčím daní. Poskytl

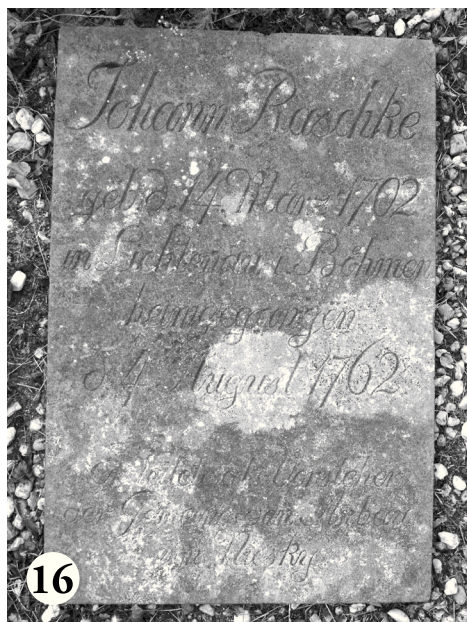
mu radu, aby nezůstával sedět za stavem a stal se absolventem nějaké vyšší školy. Na jaře roku 1724 se vydal k jezuitům do Brna, kteří ho přijali. Ve studiu vynikal velmi dobře, i s ubytováním a stravou byl spokojen. Studia však ukončil předčasně. Jeden z jeho asi nepřilíš vynikajících spolužáků popletl práci z latiny a mistr mu předkládal Raschkeho práci jako vzor. Tím tohoto spolužáka popudil natolik, že Jana Raschkeho veřejně nazval luteránem. Vzniklé nepřijemnosti ho donutili k návratu zpět k otci. Na jaře 1725 byl povolán jako učitel v Čeňkovicích na Lanškrounském panství. V té době tady žilo ještě 24 evangelických rodin, z nichž některé znal. Stejně jako mnozí pronásledovaní pro svou víru, tak i Jan Raschke měl popotahovačky kvůli zakázaným knihám, za které byl nakrátko vězněn. Jednou, bylo to v pátek, za klapotu tkalcovského stavu, mu bleskla hlavou myšlenka. Zmocnil se ho strach o své knihy. Měl je však pečlivě uschované. V sobotu ráno přišlo do stavení 18 mužů. Nepřišli však na přátelskou návštěvu. Jedni obsadili dveře a ostatní vtrhli do světnice. Vyzývali otce, aby jim dobrovolně vydal luterské knihy. Po otcově odmítnutí, prohlédali v domě vše, co se dalo, ale nic nenašli. Následujícího dne v neděli,

bylo všem přikázáno, aby se dostavili na zámek Mittelwalde (Mezilesí-Miedzilesie, na kladském pomezí, dnes v Polsku) k výslechu. Nebyli tam jediní. Otce ještě s jedním odvedli do kobky. Janova ženatého bratra zatím nechali, jeho tchán byl městským rychtářem. Jana propustili domů. Chtěl však mluvit s otcem. Jen co otevřel dveře, chopili se ho dva muži, svalili na zem a spoutali v železech. O den později, v pondělí, byli spoutáni vždy dva k sobě, aby je ze zámku převedli do vězení. Věznění netrvalo dlouho. Zámecký účetní, osoba již pokročilejšího věku, měl nad Janovým 77 letým otcem slitování a po čtyřech dnech ho propustil. Po sedmi dnech pustili i Jana

Raschkeho. V žaláři s nimi byl i jistý Augustin Leupold se svými bratry. Jednou v noci se Leupold s Raschkem sešel na poli, aby mu vyprávěl o Ochranově (Herrnhut). S ním také Jan Raschke odešel za hranice, to se ale ještě vrátil zpět. Až v adventní době před sv. Ondřejem 1727 odešel natrvalo do Herrnhutu. Na jaře roku 1728, se do Čech vydal ještě jednou pro svého nemocného otce. To se mu už nepodařilo. Roku 1730 byl zapsán v seznamu Herrnhutských obyvatel. V letech 1729-35 byl učitelem na ostrově Rujáně. Po návratu do Herrnhutu se 3. 2. 1735 oženil s Annou Dorotheou Freundovou, narozenou roku 1707 v Žitavě. Jan Raschke si postavil v Herrnhutu dům a jako první začal tkát pruhované plátno. Rodila se též myšlenka na vybudování nové kolonie. S touto nabídkou za herrnhutskými bratřími přišel v říjnu 1741 Siegmund August z Gersdorfu, který se sám nabízel, že nechá postavit na svém statku Trebusu několik domků pro kolonisty. Herrnhutská rada starších sice zprvu nevěděla jak se zachovat, ale nabídku neodmítla. Za několik měsíců, zástupci čtyř na různých místech rozptýlených spolků, přišli s prosbou o přijetí do Jednoty. Vtom se oživila Gersdorfova nabídka, jak rozptýlené české členy Jednoty shromáždit v jednom sboru. Schválení o přijetí Čechů do církve proběhlo v dubnu 1742. Mezitím se na poradách jednalo o založení kolonie, je tu ovšem další otázka. Kdo z Čechů

a kdy, má být poslán do nové kolonie, a co s nově příchozími, kteří chtějí zůstat v Herrnhutu. Otázka byla vyřešena lossem. Musel to být muž, který dobře mluví česky, rozumí stavařině a byl členem Jednoty. Vybráno bylo šest mužů a los padl na Jana Raschkeho. Měli tedy předáka na výstavbu kolonie. Jan Raschke začal v Nížkém stavět 8. 8. 1742. V novém působišti vedl pobožnosti, hrál na varhany a stal se představeným obce. Ve funkci setrval až do roku 1751, kdy byl na vlastní žádost propuštěn. Raschkeho žena Anna Dorothea Freundová zemřela roku 1753. Stihl i druhé manželství a to 18. 10. 1755. Jeho ženou se stala Juliana Tillová, ta však svého manžela přežila. Jan Raschke zemřel 4. 8. 1762 (obr. 16).

Jan Jiří Neškudla přišel na tento svět 8. 4. 1690 v Kostelci nad Černými Lesy do rodiny kováře. Když dospěl, vyučil se po otci řemeslu. Později, když dozrály jeho touhy poznat svět, vydal se na vandr. Na cestách se mu naskytla příležitost číst v Novém Zákoně, který měl jeho kamarád. Začal chápat svůj vlastní duchovní stav, a prosil Boha, aby ho navedl na cestu ke skutečné apoštolské církvi, pokud někde existuje. Po návratu z vandru, se roku 1713 v Kolíně oženil s vdovou Annou Marií Lochovskou, narozenou roku 1688 v Ostrově. Pocházela z rodiny mlynáře. Po svatbě si zřídili společnou domácnost. Jan Jiří byl velmi spokojený, ovšem jen navenek, v hloubi duše nenačázel klidu. Proto si obstaral knihy a pilně v nich studoval. Časem se na ně však přišlo, knihy mu byly odebrány a Jan Jiří byl vsazen do vězení a nucen vzdát se své víry. Nade vše však miloval a vážil si toho, co už měl, děti, majetek, milující manželku, nechal se tedy přemluvit a z vězení byl propuštěn. Přestěhovali se do Kouřimi. Janu Jiřímu bylo nekompromisními úředníky vyhrožováno, pokud bude i nadále číst v zakázaných knihách, bude mu zabaven majetek a bude upálen na hranici. Přesto si vždy nějaké knihy sehnal. Psal se rok 1736. Rozhodl se prchnout za hranice. S ohledem na rodinu šel sám. Venku převzala vládu paní zima a Jan Jiří před inkvizicí utekl v pouhé košili, jež mu přimrzala k tělu. Cestou, se stavil v jednom mlýně, kde byl obdarován šaty a pak pokračoval v cestě do Žitavy. Daleko však nedošel, byl

zadržen v jedné hospodě, kde ho hlídali. Využil nepozornosti svých strážců a uprchl. Musel ovšem zůstat přes noc venku ve sněhu. Druhý den dorazil do Žitavy, kde poznal bratra Vejdělka, jenž ho zasvětil a přivedl do Grosshennersdorfu, kde zůstal. Zařídil si tady kovárnu, která ho živila. O rok později přivedl nejstaršího syna Jana Jiřího (nar. 1724, zemřel 28. 2. 1791 v Berlíně), a po čase starší dceru Annu (nar. 27. 3. 1720 v Čechách, zemřela 27. 5. 1781 v Nížkém). Nakonec, roku 1738, nechal přivést manželku s nejmladší dcerou Barbarou (nar. 1. 12. 1733 v Třebovli u Kouřimi), která zemřela v Nížkém, svobodná, 29. 7. 1798 (obr. 17). Ani manželce Jana Jiřího s dcerkou se necestovalo příjemně. Dceři Barbaře bylo teprve pět let a navíc zrovna stonala. Muž, jenž je měl přivést, se musel čtrnáct dní skrývat u nich v domě, než se malá Barbara uzdravila a mohla ji matka připravit na cestu. Nakonec se dočkali a mohli vyrazit na cestu v počtu pěti osob. Jeden den museli zůstat tiše ležet, ukryti pozornému oku strážců hlídkujících na hranicích, kteří odchyťovali prchající lidi z Čech. Dne 9. 7. 1753 se Jan Jiří Neškudla s manželkou a dcerou Barbarou přestěhovali do Nížkého. Jan Jiří Neškudla se odebral na pravdu Boží 15. 3. 1763 (obr. 18) a jeho žena Anna Marie o rok později 12. 5. 1764.

Georg Schmidt- misionář

Georg Schmidt se narodil 10. 10. 1709 v Kuníně na severní Moravě. Do Herrnhutu přišel 5. 3. 1726 a za čas se stal sluhou v Zinzendorfově domě. Byl velmi významnou postavou herrnhutské Jednoty Bratrské, po celý život mu však nebylo umožněno, aby se naplno, podle svých schopností, uplatnil. Spolu s Melchiorem Nitschmanem se v březnu 1728 vydali na misijní cestu. V plánu měli jít přes Moravu do Ra-

kouského Salzburska s dorým míněním, posílit tam tajné evangelíky. V Čechách byli zajati a vsazeni do vězení. Ve vězení Georg Schmidt strávil dlouhých šest let, kde svého druha Melchiora Nitschmana viděl umírat. Pobyt v chladných zdech vězeňského zařízení i Schmidtovi natrvalo poškodil zdraví. V červenci 1734 se vrátil do Herrnhutu, a v příštím roce 1735 se znovu vypravil na misijní cestu do Čech a odtud přes Saský Vogtland na jih Německa a do Švýcarska. Roku 1737 odjel do Jižní Afriky, kde působil jako

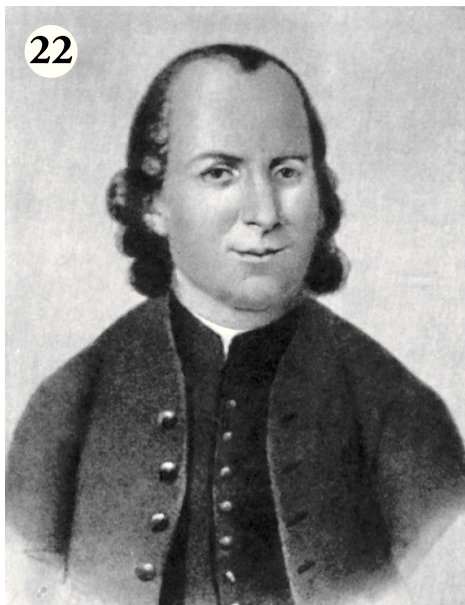
misionář mezi Hotentoty. V roce 1742 byl na dálku ordinován na diákona, aby mohl křtít. Roku 1744 byl nucen Afriku opustit a vrátit se do Herrnhutu. Poté působil různě ve Slezsku. Protože dobře ovládal český jazyk, byl poslán mezi lužické Srby a tak i mezi Čechy. Dne 28. 7. 1746 v Herrnhagu uzavřel sňatek s Marií Vachovskou, nar. 12. 3. 1712 ve Stibořicích. Od 1. 10. 1746 působil v Nížkém jako církevní pracovník do doby, než byl spolu se svými známými, Vejdělkovými, 6. 9. 1747 odvolán. Byl poslán do dětského ústavu, kde pracoval jako hospodář, a zároveň docházel za lužickými Srby. Roku 1751 se do Nížkého vrátil, kde potkal svého starého známého, církevního pracovníka Jana Antonína Vejdělka. Na rozdíl od Vejdělka, Schmidt nebyl obdařen nijak významným úkolem. Roku 1755 je zapsán do seznamu obyvatel Nížkého. Usadil se, postavil si tady dům a živil se předením nebo jako nádeník. S manželkou vedl nějaký čas sborové pohostinství. Přestože byl ordinován diákonem, zůstával v řadách prostých členů sboru. Do konce života předl, nádeničil a v Nížkém byl hrobařem. Podporu dostával z pokladny pro chudé, které nakonec odkázal svůj domek i s celým zařízením. Georg Schmidt opustil tento svět 26. 8. 1783, (obr. 19, 20 a 21) jeho žena Marie o tři roky dříve 22. 11. 1780, jejich dvě děti zemřeli malé.

HERRNHUT – „OCHRANOV“ A JEHO ZAKLADATELÉ

Christian David

22

Mezi nejvýznamnější postavy, které stály u zrodu tohoto města, patří bezesporu Christian David (obr. 22). Narodil se 17. 2. 1692 v městečku Ženklavě na Novojičínsku, do rodiny katolíků. Jeho otec, Jan David, tesař české národnosti a matka, Rosina národnosti německé. Jako dítě na beskydských lukách pásával krávy a ovce. Jednou se mu přihodilo, že se mezi ovce připletl vlk, hladový po kořisti. Vlka se mu podařilo zahnat, ale část vyplašených ovcí, ze stáda, se rozutekly po lese. Ovečky hledal se strachem po lese celou noc, stádo shromáždil až k ránu. Jeho příhoda s ovečkou mu připomínala, jak Ježíš, co by dobrý pastýř, hledal ztracenou ovci. Když dospěl, byl poslán do Žiliny, kde se učil tesařskému řemeslu

u tesařského mistra Michaela Ranftlera. Za krátký čas poznal, že u Ranftlerů se katolické učení moc vážně nebralo. Když mu bylo dvacet let, čítával v Bibli, v níž hledal odpověď na své pochybnosti o víře. Myšlenky ho vedly k obrácení ve víře a toužil poznat opravdové luterány. V Trenčíně se zúčastnil několika českých bohoslužeb, ale moc neporozuměl. Později dostal příležitost práce u Ranftlerova synovce v Holešově, který si ho sám od strýce vyžádal. V Holešově bylo zrovna potřeba šikovných rukou, na opravu vyhořelého kostela. Za pobytu v Holešově vyhledával lidi, se kterými by mohl hovořit o víře. Do hovoru přišel se zástupcem svého mistra Paulem Goldem, jenž Christianovi ve víře radil a byl ochoten odpovídat na zvědavé mladíkovy dotazy. Christian v tomto muži našel podnět ke svému obrácení. Vyprávěl o tom i jeho neteři, která později rovněž stála při zrodu Herrnhutu. Christian David odešel na vandr do Uher, kde hledal luterány. Farář v uherské Modré ho odmítl připravit na přestup do luterské církve. I v Uhrách vládla nesvoboda ve vyznání, luterské sbory nebyly povoleny, ale pouze trpěny. Jen na některých místech s určitými omezeními a rodilí katolíci nesměli být přijímáni k evangelickému učení ani do luterských sborů. Farář v Modré Christianovi poskytl radu, aby se svým přáním odešel do Saska. Učinil tak, avšak v Lipsku tamější luteráni pro jeho touhy pochopení neměli. Až v Berlíně našel

luterského faráře, který se mu ochotně věnoval. Po učení byl úspěšně přijat k luteránům. Potom se opět věnoval svému tesařskému umu. Po velkém požáru Zhořelce bylo i pro něho dostatek práce. Navštěvoval místní luterský kostel, kde kázal farář Melchior Scheffer. Jeho kázání Christiana velmi oslovila a zakrátko se spolu seznámili. Byl také seznámen s farářem Schwedlerem na slezské straně Niederwiese-Wieža, dnes předměstí Gryfówa Śląského v Polsku, (obr. 23) jehož kázání se mu rovněž velmi zamlouvala.

Christian David, jehož srdce bylo zalito blahem po nalezené víře, po čtyřleté odluce cítil povinnost ke svým starým známým a příbuzným, aby se s nimi podělil o nabyté zkušenosti a odjel na Moravu. Všemi známými byl vítán. Naslouchali jeho slovům, pochopení však nenalezl u všech. Svou sestru Rosinu provdanou Haberlandovou, se snažil naklonit ke své víře s vysvětlením, že by měla přestoupit. Stejně jako někteří, ani ona bratrova slova zpočátku nechápala, potřebovala více času. Po návratu do Zhořelce vyprávěl přátelům o neutěšených poměrech na Moravě a o tajných čtenářích Písma Svatého. Christian nenacházel klidu a chtěl svým krajanům podat pomocnou ruku. Nejraději by je všechny z té nesvobody vyvedl. Po uplynutí půl roku se ještě s jedním přítelem vydal opět na Moravu. Ve své rodné zemi se musel pohybovat se vši opatrností, mohl by být považován za emigranta. Chtěl se setkat se suchdolskými (na Novojičínsku) luterány, kde se tehdy říkalo, že jich bylo zvláště mnoho, ale během krátké návštěvy se jim nepodařilo s nimi setkat. Po návratu do Zhořelce těžce onemocněl. Bez rodiny byl odkázán na několik přátel, kteří o něj s láskou pečovali. Jeden z nich mu poradil, že by se měl oženit a založit rodinu. V okolí však neznal žádnou ženu stejného smýšlení a bohabojnou. Jeden jemu nakloněný přítel ho seznámil s jistou sestrou ze Slezska. Byla jí Anna Elisabeth Ludwig (nar. 1684 v Niederwiese), tedy o osm let starší než Christian. Christian David se s touto ženou oženil. Nadále cestoval na Moravu, i dvakrát až třikrát do roka a vždy se pár týdnů zdržel. Zajel také do Žiliny ke svým známým, rodině Neisserových. Ti ho vítali s otevřenou náručí. Všichni rádi naslouchali Christianovu vyprávění. Dva z pěti dospělých bratří Neisserových také toužili po svobodě vyznání a byli ochotni z rodné vlasti odejít. Christian David jim dal slib pomoci. Po návratu do Zhořelce vyhledal faráře Scheffera a několik přátel, se kterými se radil kde nalézt vhodné místo pro moravské exulanty. Jeden z nich, domácí učitel v rodině vrchního podkoního Sweinitze v Leubě (kousek od Osritz), kandidát teologie Johann Andreas Rothe si dobře rozuměl s říšským hrabětem

24

25

Mikulášem Ludvíkem Zinzendorfem, se sídlem na zámku v Berthelsdorfu, neda-
leko dnešního Herrnhutu. Christian Da-
vid byl brzy mladému hraběti předsta-
ven, aby mohl vyslovit svou prosbu, za
přátele z Moravy. Hrabě mu byl s přízní
nakloněn a slíbil, že se vynasnaží najít jim
vhodné místo, aby jejich příchod neměl
špatný dopad na okolní život. S velkou
radostí spěchal Christian na Moravu po-
chlubit se s dobrou zprávou. Ke všemu
mu klapalo do noty, když se dozvěděl, že
jeho přítel Johann Andreas Rothe, měl
nastoupit v Berthelsdorfu službu faráře.
Na Moravě se tajně připravovali k emi-
graci 39ti letý Augustin Neisser, jeho
o deset let mladší bratr Jakob a řada dal-
ších. Neisserové se však museli vypořádat
s reakcí své 69ti leté matky, která jen při
pomyšlení na jejich emigraci upadala do
mdlob. V noci 27. 5. 1722 se vydali na
dlouhou cestu. Výpravu vedl Christian

David (obr. 24). Kromě Neisserových, šla také rodina Michaela Jäschka. Augustin
Neisser dal totiž před dvanácti lety svému dědovi na smrtelné posteli slib, že se o své-
ho o osmnáct let mladšího strýce postará. Starý Georg Jäschke také Augustina žádal,
aby ho při případné emigraci vzal s sebou. Šla s nimi i 15ti letá Marta, dcera Wenzela
Neissera, která pomáhala opatrovat čtyři děti svého strýce Jakoba (Friedrich Wenzel
pětiletý, tříletá dcerka a dvanácti týdenní dvojčata). Slezskou hranici překročili
šťastnou nohou, bez zpozorování strážců, oddechli si až po překročení lužické hrani-
ce. Došli do Niederwiese a David je dovedl až do Zhořelce, kde jim na čas poskytl
azyl ve svých domovech jeho přátelé. David se vypravil do Leuby za nastávajícím fa-
rářem J. A. Rothem, aby zašli za hrabětem Zinzendorfem. Ten se však momentálně
v Lužici nezdržoval. J. A. Rothe radil, aby ženy a děti zatím nechali ve Zhořelci a šli
se představit do Grosshennersdorfu. J. A. Rothe uvědomil dopisem domácího učitele
na Hennersdorfském zámku, (obr. 25) Christiana Gottfrieda Marcheho, aby zpro-
středkoval audienci u hraběnky Kateřiny z Gersdorfu, jež byla babičkou mladého
hraběte. Hraběnka vyhověla jejich prosbě. Vnukova myšlenka na výstavbu nové ko-
lonie na statku, který teprve nedávno koupil, se jí velice zamlouvala. Napsala tedy do
nedalekého Berthelsdorfu správci Johannu Georgu Heitzovi, aby pro uprchlíky ob-

staral dočasný azyl. Heitz, nečekaně překvapen, nabídl opuštěný dům v poplužním dvoře (obr. 26). Moravané vyjádřili svou spokojenost a ještě téhož dne se vydali do Zhořelce pro ostatní. Dne 12. 6. 1722 přišli první exulanti do Berthelsdorfu, aby se nastěhovali do určeného domu. Do popředí se tak dostávala otázka o místě, kde by měla být nová kolonie vystavěna. Místo navržené paní z Gersdorfu leželo na severní straně a Moravanům se zdálo neúrodné. Bylo také třeba zjistit, zda je tam dostatek vody. Učitel Marche, z hennersdorfského zámku, byl místo také obhlédnout a ujistil Moravany, že si tu též postaví dům a stane se jejich sousedem. Nechali se přesvědčit a mohlo se začít. Situace se začala vyvíjet k radosti příchozích. Paní z Gersdorfu se štedře zachovala, když do začátku poskytla stavební materiál. Tesař Christian David věděl, jak se staví domy. Bylo to 16. 6. 1722, když Neisserovy potkalo neštěstí a pohřbili nejmladší dcerku. Příštího dne, 17. 6. 1722, se všichni pustili do práce a začali kácet stromy, jim určené ke stavbě prvního domu. V tento památný den přišli k prvnímu stromu (obr. 27 a 28) jenž měl být poražen, pánové Marche a Heitz, společně s Christianem Davidem, který jako první zasekl sekeru a pronesl tato slova – „Ano i ten vrabec nalezl sobě místo, vlaštovka si staví hnízdo, při oltářích Tvých, aby svá mláďata zde uložila, Hospodine zástupů, můj Králi a můj Bože“ (žalm 84,4). Místo, kde se začalo stavět, leží na vyvýšenině zvané Hutberg (obr. 29, 30 a 31). Christian David měl se svou ženou Annou Elisabeth celkem pět dětí, všechny však

26

27

28

29

30

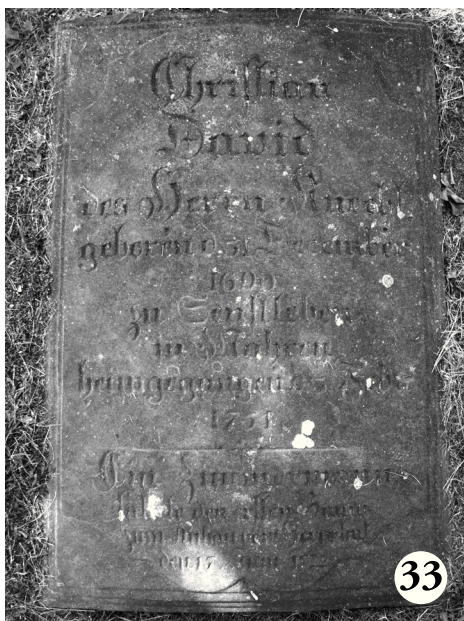

31

zemřely v dětském věku. V Herrnhutu se narodili i zemřeli tři z nich, Gottlieb Benjamin (17. 12. 1721 - 28. 6. 1728), Salomo (2. 10. 1723 - 11. 3. 1726) a Christian (17. 12. 1725 - 20. 7. 1728). Manželka, Anna Elisabeth, zemřela 7. 5. 1744 ve svých 60ti letech. Christian David Odešel na věčnost 3. 2. 1751 (obr. 32, 33).

32

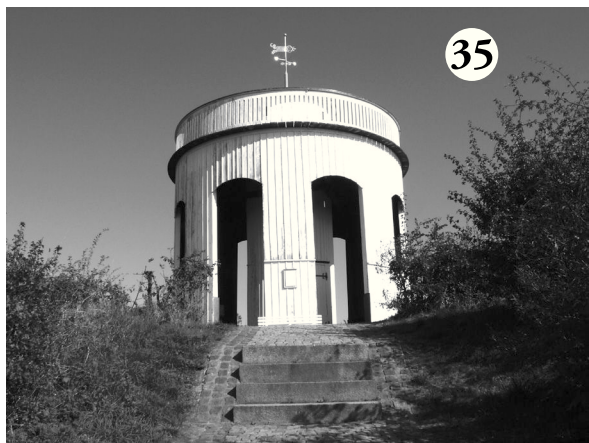

33

Poznámka: Hřbitov – „Boží Pole na Hutbergu“ – Prvním pohřbeným bylo šestiměsíční dítě Hans Beyer (24. 11. 1730). Hřbitov byl dále rozšiřován v letech 1738–41. Pro nedostatek materiálu, zpočátku nebyly všechny náhrobky kamenné, jak je známe dnes. Od roku 1741 bylo písmo na náhrobcích vymalováváno červenou barvou. Roku 1742 byl prostor osázen lipami do parkové podoby a v roce 1755 byl po obvodu osázen živý plot. Na vrcholku nad hřbitovem se tyčí do výšky 8,8 m, zdáli viditelná bílá kruhová stavba (vyhlídkový altán). Už v roce 1725 zde byl postaven dřevěný domek. Říkalo se mu – „Gnadenbogen,“ jako upomínka na procházku Zinzendorfa se svou ženou, v den svatby 7. 9. 1722. Když novomanželé vystoupali na vrchol, s údivem hleděli k Berthelsdorfu, nad kterým se objevila mnohobarevná duha. Altán svou podobu, jak ji známe dnes, dostal v roce 1790 a je tak nejstarší rozhlednou svého druhu v Sasku. Další úpravy pak probíhaly v letech 1835, 1908 a zatím poslední přestavba proběhla v roce 2001. Z jeho vrcholového ochozu můžeme spatřit kromě blízkého okolí i naše Jizerské hory a vrcholky Krkonoš. Na střeše altánu si můžete povšimnout větrné korouhve, ta byla vztyčena už na prvním altánu v roce 1790. Zkratka latinského nápisu na korouhvi se zachovala do dnešních dnů, TCNS MDCCXC, první dvě písmena MB chybí, a sice, iniciály stavitele (Matthäus Beuning). Celý název by tedy zněl – „Matthäus Beuning Templi Conditoris Nomina Sund 1790“ (obr. 34, 35).

34

35

Mikuláš Ludvík Zinzendorf a osoby s ním spojené

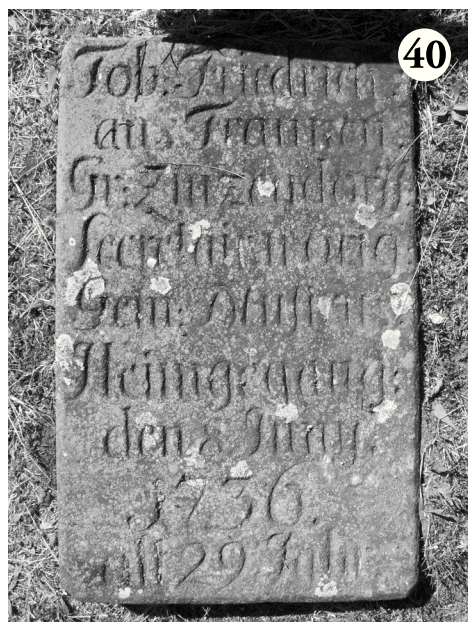

Mikuláš Ludvík Zinzendorf, (obr. 36) náboženský a sociální reformátor, biskup Obnovené Jednoty bratrské. Jeho protestantsky založená rodina, pocházející z Dolních Rakous, se usadila poblíž německého města Norimberku. Mikuláš Ludvík přišel na svět už v saském městě Drážďany 26. 5. 1700. Svého otce nepoznal, zemřel šest týdnů po jeho narození. Matka Charlotta Justina von Gersdorf se provdala znovu. Statek Grosshennersdorf (obr. 37) však zdědila její sestra Henriette Sophie, tedy jeho teta, (obr. 38) nevalně proslulá ve vztazích s českými exulanty, jímž poskytla kolonii „Na Kopečku-Schönbrunn“. V panském sídle Grosshennersdorf s nimi žila i jejich matka, tudíž babička malého hraběte, Henriette Katharina von Gersdorf rozená von Friesen, 1648-1726, (obr. 39) která ho

po smrti otce od šesti let vychovávala. Byla to velmi moudrá žena a v okolí oblíbená. Babiččin vliv na Mikuláše působil velmi pozitivně. Školního vzdělání se mu dostalo v Halle a poté studoval práva na univerzitě ve Wittenbergu. O tři roky později po vystudování, byl poslán na cesty, různě po Německu, do Holandska a Francie. Na svých cestách poznal roku 1720 v Kastellu mladého chlapce, velmi nadaného v hudbě,

jménem Tobias Friedrich, 1706-1736 (obr. 40). Nabídl mu řádného vzdělání v hudbě a vzal jej s sebou do Herrnhutu. Roku 1726 ho jmenoval svým komorníkem, po uplynutí roku ve službě, registrátorem, roku 1728 hofmistrem v Bertelsdorfu a v roce 1733 svým sekretářem. Tobias Friedrich se do historie herrnhutského sboru zapsal jako musicus. Hrál na varhany a řídil zpěv. Mikuláš Ludvík na svých cestách nepoznal jen tohoto mladíka. Při zpáteční cestě se zastavil u příbuz-

ných v Oberbürgu a v Castellu, kde prožil snad první a hned nešťastnou lásku. Zamíloval se do své sestřenice Theodory. Její matka sňatku tvrdě bránila a Theodora byla provdána za hraběte Henryho Reusse. Zinzendorf, se zlomeným srdcem, považoval toto zklamání za Boží znamení, aby byl povolán do služeb Božích. Odmítl nabídku na práci v sirotčinci v Halle. Od své babičky koupil statek Berthelsdorf a rozhodl, že se na něm usadí jako statkář a bude pronajímat pozemky. Brzy se také oženil. Jeho vyvolenou se stala sestra hraběte Heinricha von Reuss Ebersdorfa, Erdmuth Dorothea nar. 7. 11. 1700 v Durynsku, zemřela. 19. 6. 1756 v Herrnhutu (obr. 41). Stejně starou komtesu si bral 7. 9. 1722 v době, kdy správce Zinzendorfova statku usiloval

42

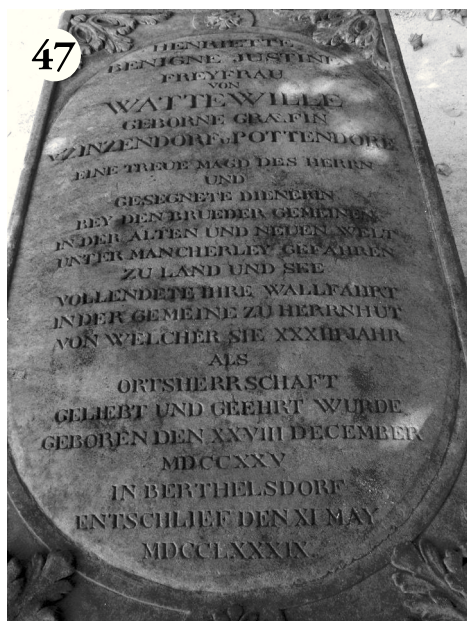
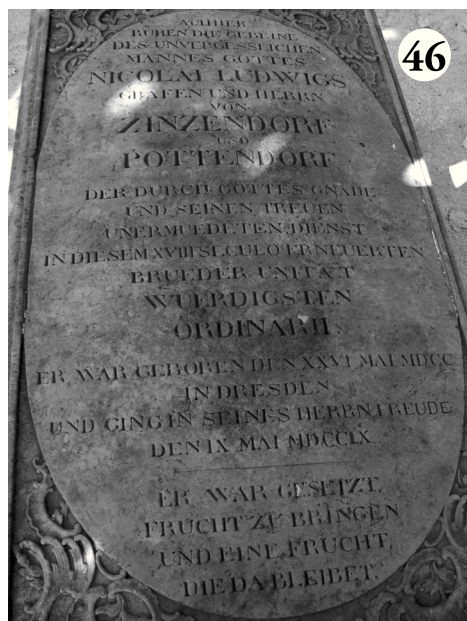

43

o rychlé dokončení stavby zámku Bertelsdorf a na Hutbergu čeští exulanti pospíchali s dostavbou prvního domu, jež chtěli stihnout postavit do zimy. Mikuláš Ludvík byl naplněn tvůrčími schopnostmi, zamýšlel založit novou náboženskou organizaci, která by se lišila od luterské (obr. 42 a 43). S tímto záměrem mu šli po boku výše zmínění bratři, J. A. Rothe ve službách v Berthelsdorfu, Melchior Schaffer z Görlitz a přítel z dětství Friedrich von Wattewille (obr. 44). Chtěli vytvořit křesťanství, ze kterého by vzešla samostatná církev bez závislosti na státu. V červenci 1727 si Zinzendorf vypůjčil v žitavské radní knihovně knihy J. A. Komenského a církevní řád starých Bratří moravských, podle nějž by obnovil náboženský život v Ochránově. Na biskupa byl Zinzendorf vysvěcen 20. 5. 1737 biskupy Davidem Nitschmannem a Petrem Jablonským, vnukem J. A. Komenského. Zinzendorfa zaujaly misijní cesty. Často se na ně vydával, nebo posílal misionáře do různých částí světa. V letech 1741-42 navštívil Ameriku a roku 1750 se delší

čas zdržel v Londýně. Stál za zrodem několika kolonií, např. v Západní Indii, Grónsku nebo v Severní Americe. Ještě před jeho smrtí vyslali Bratři z Ochranova mnoho misí na řadu míst, např. k otrokům do Severní Karoliny, Surinamu, různě do Jižní Ameriky nebo na africký kontinent. Komunita, ze které byly mise pořádány, neoplývala zrovna bohatstvím. Zinzendorf téměř vše hradil ze svého rozpočtu, což ho v roce 1750 finančně téměř zruinovalo. Na toto konto byla založena finanční komora mezi Bratřími, která si vedla velmi dobře. V roce 1752 ztratil jediného syna Christiana Renatuse, jenž se měl stát jeho nástupcem. O pár let později 19. 6. 1756 od něj odešla i jeho manželka Erdmuth Dorothea, která Zinzendorfovi byla tajemnicí a důvěrníci v jeho činnostech. Po roce osamění se 27. 6. 1757 znovu oženil. Jeho ženou se stala Anna Caritas Nitschmann, nar. 24. 11. 1715 v Kuníně u Fulneku, zemřela 21. 5. 1760 (obr. 45). Byla to dcera Davida Nitschmanna, nar. 18. 11. 1695 v Suchdolu nad Odrou, koláře, misionáře a prvního biskupa Moravské církve, tedy Obnovené Jednoty bratrské. V roce 1738 ho Zinzendorf adoptoval za svého otce. Anna Nitschmann

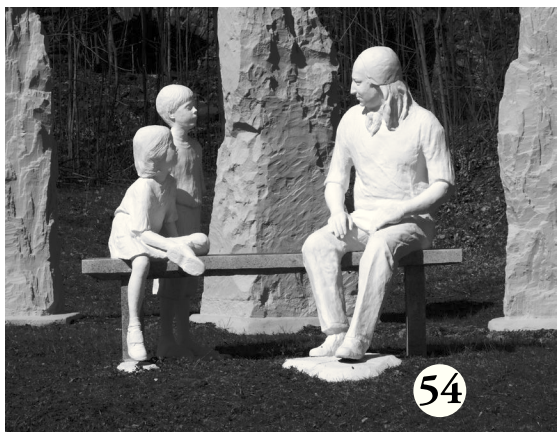
přišla do Herrnhutu s rodiči roku 1725 a ve svých 13ti letech, roku 1727, byla přijata do církve a v roce 1730 ji byla přidělena funkce „Vrchní starší“. V hraběcím, tedy Zinzendorfově domě, sloužila jako vychovatelka komtesek, Benigny a Anny Teresie.

V roce 1740 funkci složila a o rok později odjela se svým otcem na misijní cestu do Ameriky. Připluli do Pensylvánie, kde se otec David Nitschmann zasloužil o založení města Bethlem. Tam také v roce 1772 zemřel. Anna Nitschmann v Americe nestrávila příliš dlouhou dobu, po třech letech roku 1744, se vrátila do Herrnhutu. Toho roku byla dosazena do funkce generální starší, v letech 1746-56 nesla titul Matka a od prosince titul Učednice. Hrabě Mikuláš Ludvík Zinzendorf zemřel 9. 5. 1760 (obr. 46). Za svého nástupce si vybral biskupa Johanese von Wattewille, který byl ženatý s jeho nejstarší dcerou Benignou (obr. 47).

Poznámka: V Herrnhutu jsou na svou minulost patřičně hrdí, jak na své české kořeny, tak na bývalého pána, jehož bustu můžete spatřit v parčíku před modlitebnou, (obr. 48) naproti přes ulici stojí Zinzendorffův dům z let 1725-1727, (obr. 49) sousedící se školou, pojmenovanou po J. A. Komenském (obr. 50 a 51) a před zříceninou panského sídla v Grosshennersdorfu je ozdobou parku zářivě bílá skulptura Zinzendorfa, jak vyučuje děti (obr. 52, 53 a 54).

Čeští kazatelé a jejich boj o udržení sboru

Příhraniční saské město Žitava, (obr. 55) zaklíněno mezi dvěma českými výběžky, se svou polohou jako první nabízelo k hledání nového útočiště pro české exulanty prchající před rekatolicizací z vlasti. Žitavská městská rada tomuto stavu nebyla příliš nakloněna. Saský kurfiřt Johann Georg I. 18. 1. 1623 nařídil poskytnout azyl všem přichozím, kteří o něj požádali. Všechno mělo svá pravidla. Měli slíbit poslušnost vrchnosti, zdrženlivé chování a účastnit se bohoslužeb v tamní luter-

ské církvi. Kurfiřtovo nařízení bylo čteno z kazatelen a platilo i pro městskou radu. V dubnu 1623 byla Žitava přeplněna exulanty z Čech a situace se začala vymýkat kontrole. Po čase Češi odmítali navštěvovat kázání tamních kazatelů. Jazyková bariéra jim znemožňovala zapojit se do zpěvu a slovům také nerozuměli. Přes marný zákaz městské rady se scházeli různě po bytech, kde jim kázali čeští faráři, jichž bylo v Žitavě dostatek. Dne 29. 6. 1629 městská rada žádala kurfiřta, aby nedovolil další příliv exulantů, který se už beztak dal těžko zastavit. Vznikaly též obavy z nedostatku potravin. Pro udržení pořádku městská rada připustila, aby kazatel Pavel Crupius (Krupský, nar. 1594 v Pacově u Bechyně), mohl kázat pro Čechy každý sobotní večer. Roku 1630 byla Čechům, za pronájem, poskytnuta místnost v Demuthově domě na Novém Městě. Obstarali si oltář a kazatelnu a tak si pomohli k první modlitebně. Exulanti, kteří měli dost peněz, si mohli dovolit koupit domu ve městě. Zájem o bydlení se zvyšoval a městská rada nabídla pozemky ke stavbě nových domů na nepoužívaných lukách, na jihovýchodním konci města. Horlivou činností exulantů se močály rychle měnily v obytnou čtvrť, které se začalo říkat české předměstí, „Böhmische Vorstadt“. Jejich obživou jim bylo zahradnictví a obchod. Ten jim však v Sasku pro neznalost jazyka příliš nevzkvétal. Vydávali se proto na cesty do Čech, které zároveň využívali k šíření nekatolických knih. Dne 28. 3. 1650 saský kurfiřt vydal nařízení, aby další Čechy už nepřijímali v pohraniční Žitavě a byli posíláni dál do vnitrozemí. O rok později následovala druhá vlna přichozích z Čech, v důsledku zesílené rekatolicizace v Čechách, zvláště z nejbližšího Frýdlantska a Šluknovska. Už čtvrt století se Češi pod vedením Pavla Crupia scházeli v provizorní modlitebně. Ovšem akce jako

pohřby, křty nebo svatby, jež měly být úředně stvrzeny, provádět nesměli. Bojovali za sborovou samostatnost. Proto 3. 2. 1654 požádali městskou radu, zda by jim mohl být poskytnut, některý z žitavských kostelů. Městská rada jim nakloněna nebyla, jejím cílem bylo úplné přičlenění českých exulantů do německého sboru. Soukromá kázání Pavla Crupia byla trnem v oku žitavských měšťanů. Nepřáli si, aby byl řádně uveden do funkce, mohl být pouze dovolen, čili trpěn. Přestože byl Crupius přezkoušen drážďanskou komisí, u které obstál, bylo mu pouze dovoleno pokračovat, jak tomu bylo doposud. Po neúspěchu s městskou radou, se s žádostí o využívání kostela, 16. 5. 1656 Češi obrátili na saského kurfiřta Johanna Georga I. Neuspěli ani u něho. Přesto, když po několika měsících kurfiřt zemřel, mohli Češi pod Crupiovým vedením slavit smuteční bohoslužby. Dne 27. 4. 1664 přišli Češi opětovně k městské radě se stížností, že jejich provizorní místnost množství posluchačů nepojme, podlaha se pod nimi nebezpečně prohýbá a pro hustotu vzduchu někteří omdlévají. Prosili o přenechání kostela sv. Trojice (Dreifaltigkeitskirche, (obr. 56) který je stejně prázdný. Opět však bez úspěchu. Když kazatel Crupius 28. 1. 1668 zemřel, přišli za kurfiřtem se žádostí o povolání nového faráře. Funkci prozatím zastával Pavel Mathiades (bývalý učitel v Praze), ten Crupia zastupoval v době nemoci. Městská rada využila oslabení českého sboru a žádala kurfiřta o jeho úplné zrušení. Vládní úřad v Drážďanech kurfiřtovi radil, aby vyhověl Čechům, jelikož svého kazatele potřebují, aby nemocné a umírající potěšil v jejich rodné řeči. Češi tedy mohli poslat svého nového kandidáta Jana Millesiuse (nar. 17. 3. 1640 ve Mšeně na Bolešlavsku) do Drážďan ke zkouškám. Dne 7. 5. 1668 radu žádal o uvedení do úřadu českého kazatele. Millesius místo dostal, ovšem za stejného omezení jako tomu bylo za Crupia. Nejen městská rada, ale ani žitavští duchovní nebyli nakloněni českému sboru. Usilovali o jejich odchodu z města a rozptýlení do vnitrozemí. Jan Millesius se dlouhé působnosti v úřadu netěšil, jeho služba byla přerušena náhlou smrtí 2. 2. 1670. O uvolněné místo jevil zájem Jakub Friedrich Möller, bývalý český jezuita. Městskou radou mu bylo dovoleno odsloužit zkušební kázání, avšak na předání úřadu rada nepomýšlela, stále doufala, že se jim podaří český sbor rozpustit. Za působení Möllera došlo k oslabení českého sboru. Jeho učení nekypělo dokonalostí, mnozí exulanti jevili svou nespokojenost a začali se dělit do skupinek. Mnozí našli uspokojení u starého faráře Václava Galliho (nar. 7. 4. 1600 v Pacově u Mladé Bolešlavi.). Möller, se u exulantů neprosadil a Galli nebyl

nikdy v úřad dosazen. V září tedy Češi povolali Kašpara Motěšického (nar. 1651 v Těšíně, zemřel 22. 4. 1689) z lehnického knížectví, aby sbor sjednotil. Ovšem 21 letý mladík, téměř bez zkušeností, svým chováním vzbuzoval pochyby exulantů o správnosti volby. Mnozí se znovu vrátili ke Gallimu. Městská rada nechala Motěšického v Drážďanech přezkoušet. Propadl však při zkoušce z teologie, což bylo dost zásadní k dosazení na post faráře. Dostal tříměsíční lhůtu na doučení. V českém sboru však sloužil dál. Když se farář Galli 26. 1. 1674 odebral na věčnost, někteří nespokojení členové českého sboru se snažili zabránit potvrzení Motěšického ve funkci a žádali takového kazatele, který by jim šel příkladem. Rada v květnu 1689 hlásila

kurfiřtovi Motěšického úmrtí a znovu využila situace se zmínkou, o zrušení českého sboru, a že o žádného dalšího kazatele nemá zájem. Rada navrhovala pouze tlumočníka. Kurfiřt, navzdory radě, schválil povolání nového kazatele. Žhavým kandidátem byl Jan Jiří Dolanský (nar. 5. 7. 1649 na zámku v Kosmonosích). Tehdy došlo k duelu mezi Möllem a Dolanským, kdo z koho. Zprvu měl Möller více hlasů, ale po zkušebním kázání proběhlo nové hlasování. Mnozí od Möllera upustili, jelikož kázání četl, Dolanský odříkával zpaměti. Möllerovi bylo nabídnuto místo učitele. Za působení kazatele Dolanského došlo konečně k rozkvětu českého sboru. Roku 1692, starosta města Heinrich von Heffer nechal na základech starého kláštera, jenž se dlouhá léta nacházel v ruinách, postavit budovu přiléhající ke kostelu sv. Petra a Pavla (obr. 57). Podle starostova jména se pro budovu ujal název Hefferbau (obr. 58). Heffer však zemřel dříve, než byla budova dokončena a nikdo neznal jeho záměr, za jakým stavbu prováděl. Hefferbau byla po několik let používána jako sýpka. Když byl kazatel Dolanský v úřadu potvrzen, byla vyřešena dlouholetá otázka modlitebny a místnost v přízemí Hefferbau byla přenechána exulant-

skému sboru. Dostavba a starosti s vybavením se vlekly ještě dva roky. Vdova po starostovi Hefferovi Anna Sophie rozená Hübsch, vyjádřila svou spokojenost s novým využitím budovy a věnovala českému sboru kazatelnu. Bohatší členové sboru zaplatili oltář, v jehož blízkosti si mohli zřídit na vlastní náklady místa k sedění. Tohoto sálu se začalo říkat český kostel. Sál pojmul až 1000 osob. Český kostel byl vysvěcen na Velikonoce roku 1691. Neúnavní exulanti přišli s další žádostí. Tentokrát, aby Dolanský mohl křtít a oddávat. Žitavské duchovenstvo však protestovalo v důsledku snížení příjmů. Dolanský přesto nejednou oddával potajmu. V kostele dosud nebyla podlaha a lavice stojící na udusané hlíně tak rychleji podléhaly zkáze. Na

podzim roku 1700 Dolanský vyprosil 2000 cihel, jimiž byla podlaha vydlážděna. Za dalších 9 let, za přispění staršího sboru Jana Tobiadese, byl vymalován oltář a v roce 1710 nechal Crupiův žák Jan Möller vytisknout nový kancionál (zpěvník), ke kterému napsal předmluvu Christian Pescheck. Dolanský, už starší pán, cítil, že na práci nestačí, proto si vyžádal pomocníka. Sám měl vyhlédnutého Jana Jarého (nar. 18. 2. 1694 v exulantské rodině v Gebhardsdorfu-Giebultów), který byl na studiích v Lipsku. Do služby, se také k nevoli Dolanského, hlásil z Uher Adam Simonides nar. 26. 12. 1695 v Trnovci v Uhrách (obr. 59). Dolanský zemřel 29. 3. 1719 a jeho vystřídal Adam Simonides. K neradosti městské rady, horlivé Simonidesovo kázání přitahovalo stále více exulantů. Službu po sed-

mi letech přerušila smrt. Bylo mu pouhých 31 let. Služby se tedy dočkal i Dolanského zeť Jan Jarý. Svou zbožnost stavěl na jiných základech než byli posluchači doposud zvyklí, proto mnohé neoslovovala. Tak jak tomu bylo už v minulosti, hledali útěchu jinde a mnozí ji našli u kazatele Jana Liberdy v Grosshennersdorfu. Jarý ve svých kázáních hovořil proti Liberdovi a tak u mnohých členů sboru ztratil důvěru. I přes veškeré zákazy městské rady pořádali podomní schůzky. Přišlo-li se na ně, byli násilím rozeznáni. Několik jich bylo vsazeno do vězení a rozhněvaná rada nařídila, že pokud se nechťejí stát řádnými členy sboru, ať do 14 ti dnů Žitavu opustí. Ti, co poslechli hlas svého srdce, odešli do Grosshennersdorfu a Herrnhutu za farářem Liberdou a jiní do Berlína. Jarý se tak dostával čím dál do větších problémů. Na polorozpadlý sbor měl stále větší vliv Herrnhut. Plat Jarého se také zmenšoval, a když byl povolán do

Waltersdorfu, kde se stal v roce 1743 farářem, nijak neprotestoval. Českého sboru v Žitavě se ujal Jan Kryštof Vodička (nar. 5. 12. 1714 v exulantské rodině v Drážďanech). Na příchod do Žitavy si vhodnou dobu nevybral, proběhly tady boje třetí války o Slezsko a v následné pohromě při požáru města 23. 7. 1757, všechn jeho majetek přišel vniveč. Zachránil jen holý život. Následkem pohrom exulantů v Žitavě ubylo. Faráři Vodičkovi ubývalo sil, pozval si proto na výpomoc slovenského kandidáta teologie Jana Čaploviče (nar. 3. 2. 1758 v Dolní Strehové v Uhrách) na studiích v Lipsku. Po Vodičkově skonu 10. 1. 1789 se stal jeho nástupcem. Po tříletém trvání služby si Čaplovič stěžoval, že tak nízký plat mu pro obživu rodiny nestačí, a začal se poohlížet po výhodnějším místě. Sbor tehdy čítal 183 osob a to na dostatečný plat faráře nestačilo. Čaplovič odešel do Drážďan, rada se opět snažila o likvidaci sboru, ale vytrvalí exulanti

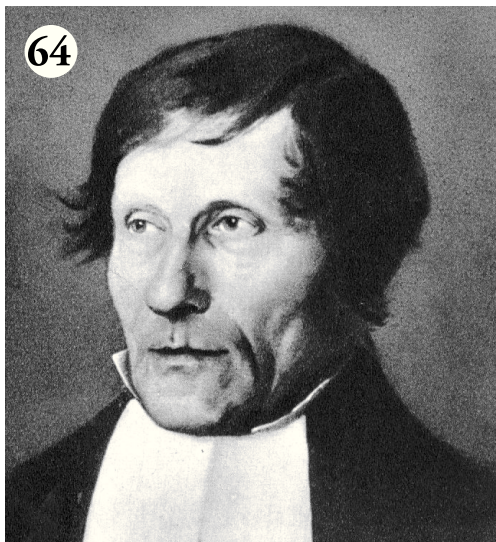
odolávali. Novým kandidátem na post faráře byl Jan Babtista Borott (nar. 21. 4. 1757 v Pezinku (obr. 60)). Borott byl schopný, pro věc zapálený člověk, což podnítilo opětovné oživení sboru. Věděl, jak na městskou radu, získal si její náklonnost tvrzením, že většina Čechů už německy rozumí a po vymření nejstarších členů sboru, nebude stát v cestě nic, co by bránilo v připojení k německému sboru. První Borottova kázání byla tak početná, že lidé museli stát venku před sálem. V roce 1794 byla z milodarů provedena rekonstrukce české modlitebny. Při slavnostech, na nichž bylo připomenuto více než stoleté (103) výročí užívání českého kostela, byly konány bohoslužby v češtině a o týden později v němčině. Tak kazatel Borott vyplnil dávné přání Čechů žijících v Žitavě. Saský kurfiřt dovolil vysluhování Večeře Páně v českém kostele, česky i německy. První byla odsloužena na Velikonoce roku 1804. Sláva je však pomíjivá, ani ta sborová neměla věčného trvání. Potomci těch, kteří za existenci českého sboru dlouhá léta bojovali, pomalu splynuli s žitavskými měšťany, a tak české vyluhování pro ně pozbylo významu. Sbor se začal zmenšovat a městská rada odmítala připlácet. V Borottově životě se střídala bída s nouzí. Naposledy v českém kostele kázal 26. 2. 1832. Téhož roku 4. 3. 1832 v ranních hodinách zemřel

a byl tak posledním farářem českého exulantského sboru v Žitavě. Ještě 30. 3. 1832 byl jeden pokus o obsazení prázdného místa. Ucházel se o něj student teologie Kučera, městská rada mu dala pohotově najevo, že místo bude zrušeno, jelikož tak malý počet věřících si nemůže dovolit vydržování faráře. Stále ještě nebylo všemu konec, byl tu ještě česky vyučující kantor Christian Friedrich Kratzeck (nar. 15. 12. 1778 v Žitavě), ten se ujal českých bohoslužeb po Bortottově smrti. Úplný konec s českým kázáním, po více než dvou stoletích, přišel s Kratzeckovou smrtí 6. 2. 1846. V Hefferově domě v přízemí je dnes restaurátorská dílna, ostatní prostory včetně nádvoří se spoustou náhrobků slouží jako muzeum. Žitava je celkově bohatá na pamětihodnosti a najdete tady nejen ze zachovalých hřbitovů. Takže hledání konkrétního jména, je kolikrát hledáním jehly v kupce sena. Pro zajímavost zmíním aspoň jeden náhrobek, který najdete na hřbitově-Frauenfriedhof (obr. 61 a 62). Patří manželům Rösselovým (obr. 63). Michael Rössel, měšťan a obchodník ve Spürgasse, nar. 24. 7. 1634 ve Frýdlantu, v roce 1658 se oženil v Žitavě s Elisabeth, vdovou po žitavském měšťanu a pláteníkovi jménem Hoffmann. M. Rössel zemřel 14. 5. 1698. Jeho manželka Elisabeth roz. Güntzel se narodila 7. 12. 1622 v Liberci a zemřela v Žitavě 20. 7. 1703. Zda tito dva byli emigranti, není zmíněno.

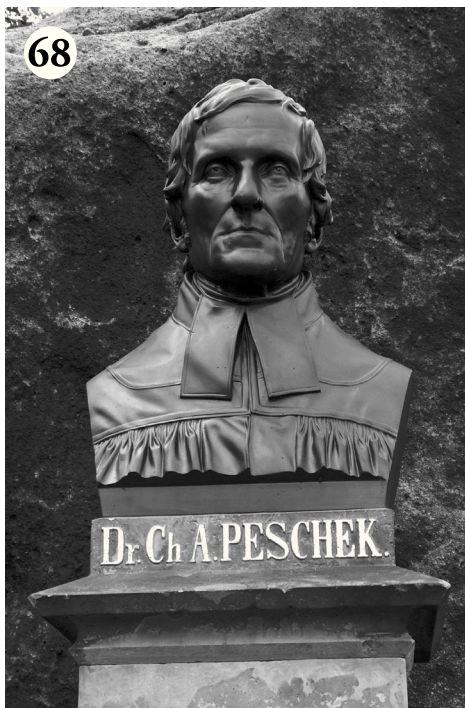
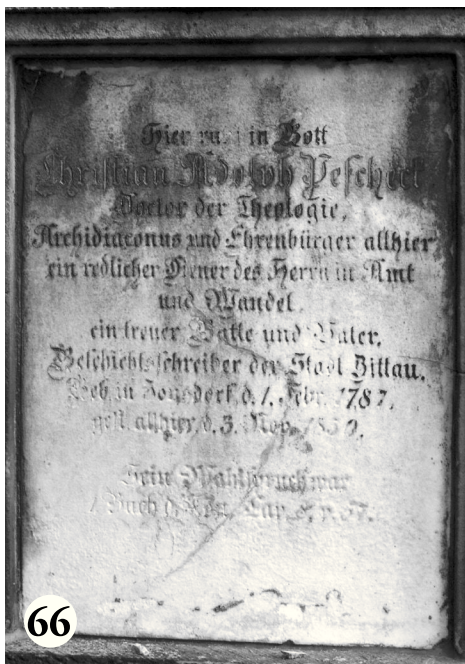
DVA ŽITAVŠTÍ SLAVNÍ

Christian Adolph Pescheck

V Peškově rodu se v průběhu zhruba dvou století zrodila řada významných osob, jež se zapsala nejen do dějin Žitavska. Abychom se dostali ke Christianu Adolphovi, nahlédneme do historie tohoto rodu, za jehož zakladatele můžeme považovat Kryštofa Peška, tedy prapraděda výše uvedeného. Kryštof Pešek, byl chudý muzikant odkudsi z Hradecka. Jeho syn, Kristián, přišel na svět 31. 7. 1676, není ale známo, zda ještě v Čechách nebo už v Žitavě, kam se jeho otec s rodinou odebrali hledat nový domov. Základní školu absolvoval už v Žitavě. Jeho rodiče byli velmi chu-

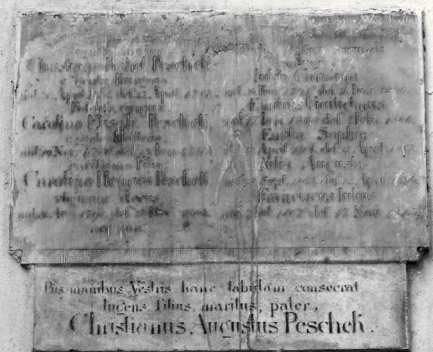
dí, nemohli tedy Kristiánovi dopřát dalšího vzdělání. Na čas odešel do Budyšína, kde se živil jako písař. Po návratu do Žitavy se ho ujal jistý učitel latiny, od něhož dostával hodiny výuky. Na radu tohoto učitele odešel studovat na Slovensko (do Uher). Roku 1693 se vydal na cesty. Na studiích byl nejdříve v Trenčíně a potom v Bratislavě. V roce 1698, po návratu do Saska, vystudoval teologii ve Wittenbergu. Proslavil se zejména jako matematik, sestavil několik matematických učebnic. Stejnému oboru léta vyučoval na žitavském gymnáziu. Pro žitavský zpěvník roku 1710 napsal předmluvu a rovněž je jeho zásluhou vydávání českých knih s Václavem Klejchem, který se živil v Žitavě knihtiskem. Kristián Pešek, se proslavil nejen na Žitavsku, ale po celém Německu, zejména dějinami českého písemnictví. Zemřel v Žitavě 28. 10. 1744. Jeho syn Christian Friedrich Pescheck (1724-1789) šel v otcových šlépějích, vystudoval teologii a stal se žitavským farářem. Pozadu nezůstal ani další v pořadí. Syn Christiana Friedricha, Christian Adolph, byl farářem v nedalekém Johnsndorfu. A teď se dostáváme k jeho synovi stejného jména, tedy k prapravnukovi Kryštofa Peška, Christianu Adolphovi Pescheckovi (obr. 64). Narodil se 1. 2. 1787 v Johnsndorfu a do Žitavy se dostal s rodiči, když mu bylo 10 let. Navštěvoval žitavské gymnázium a v letech 1805-1809 studoval na univerzitě ve Wittenbergu, kde získal titul doktora filozofie, později dostal titul doktora teo-

69

70

logie v Drážďanech. V Žitavě dalších pět let působil jako učitel a pak přešel k duchovenstvu. Jako farář sloužil nejprve v Lückendorfu a od roku 1827 v Žitavě, kde jeho pozice rostly. Nejprve byl povýšen na diákona a od roku 1854 až do konce života setrval v úřadu arcidiákona. Byl zakladatelem hornoluzického muzea v Žitavě. Věnoval se literární činnosti. Přestože psal v německém jazyce, byl hrdý na své české předky. Zabýval se nejen historií svého rodu, ale i českými exulanty celkově a dějinami Horní Lužice. Napsal knihu „Die Böhmische Exulanten in Sachsen“, jež byla vydána v Lipsku roku 1857. Do češtiny ji přeložila Věra Kavánová a vydal ji Kruh přátel muzea ve Varnsdorfu v roce 2001. Christian Adolph Pescheck zemřel 3. 11. 1859 (obr. 65 a 66). Ve zříceninách kláštera na Ojbíně mu jeho oddaní krajané, v květnu 1861, odhalili bustu (obr. 67 a 68). Náhrobní deska Pescheckových příbuzných je vsazena do kostela Weberkirche (obr. 69 a 70).

První postavou tohoto rozvětveného rodu je bezesporu Matěj Morávek. Narodil se roku 1702 v Černilově na Hradecku, kde se živil jako sedlák. Roku 1719 emigroval do Saska. Společnou cestu s ním sdílelo jeho pět sourozenců. Záminkou jejich odchodu ze země, byl obchod s obilím, které vezli do České Lípy. Kromě obilí tam ovšem prodali i povoz s koňmi, aby při přechodu hranic nebudili pozornosti u strážců. Bratr Štěpán a jedna z Matějových sester zůstali v Černilově. Ostatní, jedna sestra a čtyři bratři odešli. Jeden z bratrů s rodinou, našli domov v Oberullersdorfu nedaleko Žitavy, kde se provdala i jejich sestra. Další z bratrů se usadil v Kleinschönaui. Bratr Václav, který byl mlynářem, se oženil v Olbersdorfu a jeho další obživou mu bylo přisouzeno zahradnictví. Matěj, se svým svobodným bratrem Janem, nejprve hledali svá nová útočiště v Drážďanech, kde zůstal pouze Jan. Matěj zakrátko přešel do Žitavy, kde se živil jako nádeník. V roce 1732 Matěj Morávek žil se svou rodinou na předměstí Žitavy, kde měl v nájmu zahradu. Zemřel roku 1789. O dalších dvou postavách v generačním pochodu tohoto rodu jsou jen zmínky. Všichni se živil zahradnictvím. Matějův syn Christian přišel na svět už v Žitavě 2. 11. 1738, a dalším v řadě byl Christian Gottlieb, žitavský měšťan, jenž byl otcem Karla Gottloba Morawka, narozeného 15. 8. 1816 (obr. 71). Karlu Gottlobovi bylo dopřáno pouhých sedm let základního vzdělání v městské škole. Byl však od Pána Boha nadaný a v budoucnu se uplatnil jako umělecký zahradník a uznávaný regionální historik. Plánoval a zakládal zahrady, psal básně a historické

73

74

romány. Proslavil se nejen v Německu, svou pozornost si získal i v Čechách. Svou návštěvou ho v roce 1850 potčila Božena Němcová. Byl velmi silně citově nakloněn své exulantské minulosti. Roku 1871 vstoupil do Luterské církve. Stal se také členem městské rady v Žitavě. Karl Gottlob Morawek zemřel 1. 1. 1896. V Žitavě najdeme dnes dva jeho náhrobky, kopii, na rozsáhlém evangelickém hřbitově „Frauenfriedhof“ a originál, (obr. 72, 73 a 74) na klášterním hřbitově u bývalého českého kostela (součást muzea). V roce 1903, když musel být odstraněn jeho rodný dům, byl na jeho místě postaven pomník a také přilehlá ulice nesla jméno tohoto velikána. Byl posledním velkým představitelem češství na Žitavsku.

Gerlachsheim–česká kolonie Karlov

Název Karlov byste v dnešních mapách sotva našli, nemá ani nic společného s Karlovem nedaleko osady Jizerka. Dnes osada splynula s obcí Grabiszyce Dolne (obr. 75 a 76). Když projedete hraničním přechodem v Srbské, v Miloszově jistě nepřehlédnete po levé straně silnice budovu, jež je sytě modře oděna. Od ní vede nenápadná odbočka úzké, v dobrém stavu udržované asfaltky. Jelikož cesta vede přes kopec, na jejím horizontu jistě zastavíte, abyste spatřili zase z jiného úhlu pohledu hřebeny Jizerských hor a vzdálenějších Krkonoš. Grabiszyce, svou polohou zapadá pohranič-

ní ves, je stranou hlavních tahů, proto zde hledali svá útočiště i dávní exulanti z Čech. Ti první sem přišli ve dvacátých letech 18. století. Tehdejší Gerlachsheim byl v držení pána Christopa Ernsta z Gersdorfu (obr. 77). Vrchnost stála o nové poddané, ovšem k českým exulantům se nechovala příliš vstřícně, nebrala ohled na city exulantů, měla spíš hlad po zisku. Například při křtech nebo svatbách nutili Čechy odebírat větší množství piva, než sami chtěli. Příchozí Češi však neoplývali bohatstvím, vždyť všechny majetek nechali ve své staré vlasti. Byl to první pokus českých emigrantů zůstat v Gerlachsheimu, avšak nezdařený. Začali hledat příznivější místo k životu a našli jej v Grosshennersdorfu. Nenasytý pán Christoph Ernst z Gersdorfu kypěl závistí, když se doslýchá o rychlém nárůstu poddaných v již zaběhlých koloniích, v Grosshennersdorfu a Herrnhutu. Zachtělo se mu vlastnit také takovou kolonii na svém panství, ale nově příchozí už nejevili zájem a Gerlachsheimem jen procházeli. Christoph Ernst, dokonce některé nutil, aby zůstali a sliboval jim hory doly. Sliboval, že pokud bude ochotno zůstat alespoň pět hospodářů, nechá Čechům postavit kostel. Do roku 1729 se přece jen odhodlalo sedm hospodářů v Gerlachsheimu usadit. Aby si je Christoph Ernst udržel, povolal jim kazatele Augustina Schulze (nar. 1693 ve Vratislavi, zemřel 1752 v české kolonii Rixdorf v Berlíně.), jemuž na rok poskytl stravu a otop. Snížil se i ke kompromisu, v množství odběru piva, s novými osadníky. Se slibem postavení kostela však

pán z Gersdorfu příliš nechválal. Roku 1730 vybrala vrchnost dva osadníky. Jednoho Čecha a jednoho Němce, aby šli vybírat peníze na kostel. Po dvakrátě se vrátili téměř s prázdnou. Až třetí pokus byl úspěšný, když došli do místa, kde sloužil známý farář Mischke. Na listě uviděl podpis Augustina Schulze a hned se zájmem založil sbírku, která vynesla nemalou částku. Toho času přišel také ze Slezska větší dar. Dne 13. 6. 1731 nechal Gersdorf slavnostně položit základní kámen. Než byl ovšem kostel postaven,

uplynuly další dva roky (obr. 78). Byla to hrázdná stavba. Farář Augustin Schulz v něm kázal po vzoru Jana Liberdy z Herrnhutu, s nímž se dobře znal. Liberdův známý, Tobias Friedrich, (viz čl. Zinzendorf) poslal pro nový kostel v Gerlachsheimu varhany, za něž Schulz upřímně děkoval. Ku prospěchu Christopa Ernsta, byly kolonie jako Grosshennersdorf a Herrnhut přelidněny a na podzim roku 1732 žilo v Gerlachsheimu 125 exulantů. Třináct rodin mělo vlastní bydlení, ostatní žili jako podnájemníci. Kolonii se ujal název Carlsdorf, tedy Karlov. Děti tady zprvu vyučoval farář Schulz, ale když byla postavena škola, dostali děti českého učitele Tobiaše Holuba s několika pomocníky. Pro Čechy byla poloha Karlova velmi výhodná, cesta za příbuznými do Čech byla téměř na dohled. Farář Augustin Schulz se tak mohl naplno oddávat svým povinnostem. Schulzova oblíbenost mezi exulanty stále rostla a tak se zvyšoval i jejich počet. Jeho kázání přitahovala stále více posluchačů, docházeli za ním i tajní nekatolíci z Čech. To byl hlavní důvod jeho nedobrého vztahu s gerlachsheimským farářem Christianem Adamem Königem. Ovšem všeho do času, dobrého i špatného. Příchodem roku 1736 se vše změnilo. Přišla neúroda, hlavní důvod nástupu drahoty a hladu. Překvapení nebyli jen chudí, bída postihla i ty zámožnější exulanty. Přesto přicházeli další a další noví exulanti z Čech. Jen v dubnu 1736 přišlo na 70 exulantů a během léta kolem sta dalších, především z Lanškrounska. Kníže Lichtenštejn si stěžoval saskému kurfiřtovi, aby jeho poddané poslal zpět. Jistý uprchlík z Čech, Jan Jílek, jemuž se do Karlova podařilo přijít 11. 9. 1731 s průvodem dalších, zaznamenal některé ukrutné příběhy, které Češi prožili na svých cestách z vlasti. Emigranti přicházeli často bez ničeho. Pokud byli chyceni zlými pronásledovateli, v tom nejlepším případě byli oloupeni, o to málo co s sebou nesli na zádech. Mnozí přišli do Karlova bosí, bez šatů a hladoví. Augustin Schulz se už nemohl dívat, jak tito chudáci dřou bídu. Sám měl však jednu kapsu prázdnou a druhou vysypanou. Půjčil si od přítele 10 krejcarů, za které nechal upéct chleba, aby jej pak po kouskách rozdál. Ti, na které se nedostalo, živil se košťály od zelí, co zůstaly ležet ladem na polích. Je

tady ještě jedna možnost, jak pronásledovatelé nakládali s uprchlíky. Ty, co neoloupili, vrátili zpět vrchnosti. Vrchnost je vůbec nešetřila. Mnozí byli vězněni i více jak tři roky, byli opakovaně bití i do nezhojených ran, do nichž se jim dostávala infekce. Důsledkem toho jim maso na těle zažíva uhnívalo a mnozí nepřežili. Přes všechna tato krutá nebezpečí se někteří vraceli do Čech na misijní cesty, aby převedli své blízké. Dále je tu z Jílkova svědectví případ ženy, která v šatlavě porodila dvojčata. Nebo jiný, když v roce 1737 odešel z Čech jistý V. Mareček se ženou a dětmi, byli chyceni pronásledovateli a vsazeni do vězení. Jemu se podařilo utéci, žena s dětmi zůstala ve vězení. Pokusila se také utéct, byla však sledována a chycena, navíc si odnesla ošklivé zranění na levé paži, jak ji strážník šavlí rozsekl až na kost. Vězněna potom byla pět let. Přesto, že u sebe měla malé dítě, které musela kojit, byla připoutána ke káře. Když musela pracovat, nosila to dítě celý den na zádech. Dítě však chtěla také umývat. Vodu musela platit, ale neměla čím, tak ho byla nucena omývat močí. České vrchnosti, Lichtenštejnovi, i samotnému císaři, už docházela trpělivost a podala stížnost k vyšším úřadům do Drážďan. Vyšetřování směřovalo do Herrnhutu, na zapadlou kolonii Karlov nikdo nepomyslel a viníci tak nebyli nalezeni. Augustin Schulz, byl o hrozícím nebezpečí uvědoměn, a chtěl poslat asi stovku nově příchozích za poslední rok, do Berlína. Ti však vážnost situace nechápali a dohodli se, že odejdou jen, když půjde Schulz s nimi. Po neblahé zkušenosti s Hennersdorfskými Čechy, museli odcházet nenápadně, po malých skupinkách. V polovině února Schulz odešel, asi s deseti exulanty, do Chotěbuzi (Cottbuz). Dalších zhruba čtyři sta, po částech odešlo do konce měsíce. Ti co v Karlově zůstali, dopláceli na ty, co odešli. Rozhněvaná gerlachsheimská vrchnost na nich chtěla náhradu za uprchlé. Pán z Gersdorfu na nich žádal nejen peníze, zavedl jim robotu a mnozí skončili ve vězení. Exulanti došli k závěru, že v Karlově pro ně pšenka neroste, tak jeden po druhém odcházeli. Rozzuřený Gersdorf nechal Karlov ve dne v noci sřezit vojáky, tak se Češi museli potajmu vykrádat z Karlova, jako kdysi z Čech. V dubnu 1737 v Karlově zbylo ještě 14 hospodářů, 11 z nich ale obývalo vězeňské zdi. O Gersdorfově hněvu se doslechla jedna šlechtična z nedalekého Niederörtmannsdorfu (dnes součást Lešné). Jmenovala se Henriette Charlotte von Diskau, roz. Einsiedel (byla kmotrou Schulzovy dcery Johany

Doroty). Exulantů se zastala tím, že se snažila Gersdorfovi vyrovnat finanční ztráty, vzniklé odchodem Čechů z Karlova. Sama si musela 40 tolarů půjčit. Dne 5. 5. 1737 mohla Schulzovi oznámit, že Gersdorfův hněv už vychladl a smířil se s tím, aby ostatní Češi mohli svobodně odejít. Paní Diskau potom prosila Schulze o oněch 40 tolarů, aby je mohla vrátit. I tak zadlužený Schulz peníze sehnal a co nejrychleji poslal. Marně se Gersdorf snažil zadržet poslední opozdilce, byli tak vystrašení, že raději odešli. Jediné, co v Karlově zůstalo českého, je vdova Blažková a opuštěný kostel, jako němý svědek. Domy po českých osadnících byly pomalu rozprodány místním hospodářům a po požáru hlavního kostela (obr. 79) v Gerlachsheimu, roku 1758, přišel místním vhod opuštěný český kostelík. Stojí tam dodnes. Po rekonstrukci v roce 1829, nezbylo po hrázděných zdech s hliněnými výplněmi nic, jen starý základní kámen. Nově byl kostel vyzděn a budova dostala i věžičku. Na opravu přispěli potomci českých exulantů v Rixdorfu (česká kolonie v Berlíně). Spolu s Herrnhutskými, přispěli i na další opravu v roce 1865.

O ŽIVOTĚ NA FRÝDLANTSKU A V NĚKOLIKA DALŠÍCH KOLONIÍCH

Frýdlant a Višňová

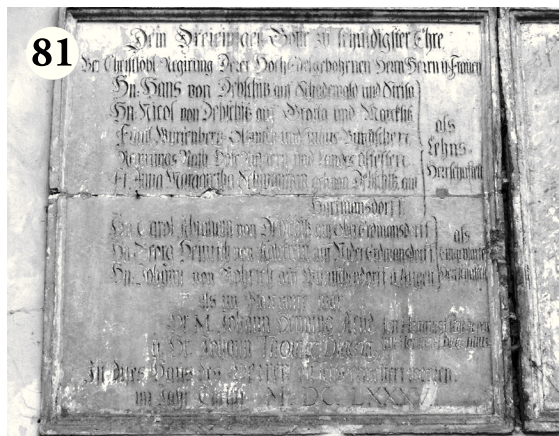

80

Na Frýdlantsku, kdy byl z postu faráře sesazen lutersky kázající Wolfgang Günther, byl na jeho místo povolán katolický farář Sebastian Balthasar Waldhausen (službu vykonával do roku 1631, kdy byl sesazen pro závažný přestupek), který se společně s jičínskými jezuity staral o urychlení rekatolizace na zdejším panství. Frýdlantský hejtmán Heinrich von Griessl velmi nerad plnil nařízení zemských úřadů, neboť byl sám luterán. Waldhausen trval na tom, aby všichni poddaní chodili na katolická kázání

(obr. 80). Pokud by se někdo zúčastnil luterské bohoslužby, bude potrestán pokutou 10 zlatých a vězením. Děti byly nuceny chodit do katolických škol, a na fary na frýdlantsku měli být dosazováni katoličtí faráři. Zapadlé pohraniční vsi na tom byli lépe jen zpočátku. Například Srbská, byla přifařena k Marklisse (Lešna), (obr. 81)

kde je mj, ve zdi kostela Krista Krále vsazena náhradní deska, kde je zvěčněn farář Hennig Arndt, který sloužil v Chrastavě a Hrádku n. Nisou. Višňová byla hranicí rozdělena a mnohdy se její obyvatelé domnívali, že patří do Lužice, což se lutersky smýšlejícím hodilo jako výmluvné. Ve Višňovském kostele kázal farář Jeremias Troppeneger a po jeho smrti volné místo obsadil rovněž luterský farář, Johann May, ten měl zabránit tomu, aby se celá farnost stala katolická. Dne 14. 3. 1630 přišli frýdlantský hejtman Griessl a nově dosazený děkan Waldhausen, do Višňové převzít kostel. Johann May s nimi odmítl jednat a nevydal jim klíče. Hejtman dveře zapečetil. (obr. 82) Farář May se však neodvažoval pečeť odstranit, bez povolení patřičných úřadů. Ves patřila pod správu Gersdorfů. Ti si stěžovali vyšším úřadům v Budyšině a Drážďanech, avšak bezvýsledně. O tři roky později vpadla do Čech švédská vojska. Švédi pečeť odstranili a kostel luterským posluchačům zpřístupnili. Do Višňové tak přes veškeré zákazy přicházelo velké množství luteránů z okolí i z míst vzdálenějších. V létě roku 1634 za sasko-švédského vpádu na sever Čech, se mnoho obyvatel vrátilo z exilu, ve Frýdlantu zase konal bohoslužby luterský farář. Jmenoval se Jakob Riedel. Neradovali se dlouho, o necelý rok později měli císařští situaci opět pevně v rukou. Roku 1636 vykazoval Frýdlant pouze osm katolických měšťanů a venkov byl převážně luterský. Reformační komisař 27. 3. 1636 důrazně žádal frýdlantskou vrchnost, aby do 14 ti dnů panství rekatolizovala. Ovšem lutersky smýšlející hejtman a přítomnost švédů bránili provedení zákroků. Kostel ve Frýdlantu byl také nějaký čas prázdný a frýdlantští nosili děti ke křtu do Višňové. V únoru 1638 se o tom došelhl císařský komisař Zdeněk Lev Libštejnský z Kolovrat a rozhodl se na Frýdlantsku sjednat pořádek. Přísné napomenutí spadalo především na hlavu frýdlantského

hejtmana a poddaným zakázal navštěvovat višňovského faráře. Z české strany, přišlo do Višňové, nové nařízení o uzavření kostela. Bezradní luteráni hledali zastání u saského kurfiřta. Kurfiřt na nic nečekal a nechal si vypracovat doklady, které by dokazovaly, že kostel i fara ve Višňové, už stojí na lužické straně. Když višňovský farář Johann May roku 1646 odešel na věčnost, na jeho prázdné místo přišel opět luterský farář, Abraham Schubert. Na místě, kde běžel spor o hranice, se nový farář necítil zrovna nejlíp, mnohdy měl obavy o svůj život. Částí návštěvníci, jičínští jezuité, usilovali o českou část Višňové a prohlašovali, že kostel a fara stojí v Čechách. Farář Schubert sloužil ve Višňové 32 let až do své smrti. Císařský komisař Kolovrat poslal v roce 1638 na Frýdlantsko posily v podobě padesáti mušketýrů. O rok později byla rekatolizace přerušena opětovným vpádem švédských vojsk. Jezuité byli z Frýdlantského panství vykázáni a katolický děkan mohl zůstat pod podmínkou, že bude tolerovat luterány. Tím došlo na sedm let k uvolnění napětí mezi poddanými. Roku 1646 byl katolický děkan švédskými vojáky přepaden a z panství vyhnán. Konec tolerance nastal, když Švédí opustili v roce 1649 Frýdlantsko nadobro. To znovu probudilo neústupné rekatolizátory. Do dvou dnů nechali zavřít všechny evangelické kostely a v platnost vstoupil nový císařský zákon o protireformaci. Dne 24. 9. 1650 vyšlo zastrášující nařízení pod trestem smrti, za účast na bohoslužbách ve Višňové. Obecním rychtářům bylo nařízeno, aby zhotovili nový seznam, kolik obyvatel mají katolických a kolik evangelických a vrchnosti měli nahlásit ochotu či neochotu ke změně vyznání. Výsledek byl takový. Z celého panství byla pouhá třetina katolická, která by ochotně předala učení i svým dětem. Někteří žádali čas na rozmyšlenou a jiní, že raději odejdou. Lidé na Frýdlantsku žili ve strachu a začali odcházet, brzy bylo hlášeno kolem 2000 utečenců.

Trnitá cesta faráře Wolfganga Günthera do exilu

Wolfgang Günther, (obr. 83) se narodil v saské obci Glashütte, od roku 1611 sloužil jako duchovní v Mügeln u Annaburgu, od roku 1617 farářem v Königsheimu a arcidiákonem žitavského kraje. Do Frýdlantu byl dosazen na místo po magistru Martinu Nusslerovi, který byl z města vykázán hraběnkou Kateřinou z Redernu za podporu měšťanů při právozárečných sporech. Wolfgang Günther, se stal duchovním správcem všech tří redernských panství, tedy Frýdlantu, Liberce a Zawidowa. Zanechal písemné svědectví o své cestě do exilu. Dne 10. 5. 1624 vysluhoval svým posluchačům Večeří Páně, které mělo trvání od 4 do 9 hodin. V pondělí 13. 5., na poslední chvíli prováděl biblická vyučování, protože ve Frýdlatu se již prosylchalo o příjezdu protireformačního

komisaře Jana Ctibora Kotvy z Freifeldu, jenž měl dorazit ještě toho dne, v doprovodu pětiset Valdštejnových mušketýrů. Následujícího dne měl být panem Kotvou uveden nový katolický děkan. Na zámku probíhalo jednání o chystané slávě, předvoláni byli, starosta, rychtář a starší sboru. Dne 14. 5. byl dán rozkaz všem cechům ve Frýdlantu, aby nejmladší zvonili na všechny zvony. Ti nejdříve protestovali, ale bylo jim vyhrožováno, tak poslechli. Toho dne, byl za veliké slávy, doprovázené katolickými obřady, uveden do funkce faráře Sebastian Balthasar Waldhausen, ten měl svým přesvědčením přispívat k rekatolizaci, jeho cílem bylo obnovení poutní tradice v Hejnicích, jež protestantští Re-

dernové zakázali a svatostánek nechali zavřít. Po uvedení Sebastiana Balthasara, byl frýdlantský kostel znovu vysvěcen podle katolických zvyků. Wolfgangu Güntherovi byl doručen dopis, obsahující důvod jeho sesazení. Tím důvodem byla jeho kázání, jimiž pobuřoval místní lid a sváděl je k neposlušnosti proti vrchnosti. S tímto obviněním se však Günther nemohl smířit a nevzdával se, dokud nedostane řádné písemné vyjádření s opravdovými důvody. Odpovědi se mu dostalo, když opakovaně muselo jít ohledně této věci několik lidí na zámek. Přístup do kostela a na faru mu byl odebrán. Odpoledne, katolické duchovenstvo odjíždělo do Liberce, ale Günther po zbytek dne a přes noc ještě přečkal u jednoho měšťana ve Frýdlantu. I jeho věrní spekovali a hledali způsob, jakým by svého kazatele mohli udržet. Jenže malé ovečky nezmůžou nic proti vyšší moci. Bylo jim příkazováno, všechny propagátory luterství vykazovat a nikde je netrpět. Ve středu ráno 15. 5. 1624, se po dvouhodinovém loučení vydal na cestu do exilu. Doprovázela ho velká spousta plačících věřících, měšťanů, občanů z okolních vesnic, členů městské rady a několika úředníků. Doslova popisuje - „Bylo jich přes 2000 osob, které šli přede mnou, vedle mne a za mnou s velkým naříkáním a mnohými slzami, až čtvrt míle cesty na kunratické návrší“ Tam početný dav lidu utvořil kruh, Günther vstoupil doprostřed a kázal na rozloučenou a napomínal je, aby žili v tom pravém učení a dávali si pozor na falešné učitele a jejich učení. Nakonec nezbylo nic než se rozloučit a poděkovat za doprovod. Odebral se přes Bogatynii do Žitavy. Na památku tohoto smutného loučení byla na kunratickém

84

85

87

návřší vysazena lípa, která po sto letech byla pokácena jako kacířské znamení. Koncem 19. století byly na stejném místě vysazeny tři lípy (obr. 84). Nejsem si jist, zda můžeme pokládat ono místo za lípy, pod nimiž jsou zbytky božích muk Josefa Prade z roku 1878 (obr. 85). Nicméně prý tudy vedla jakási poutní cesta a ruiny okolních dvou kapliček tomu docela napovídají. Ovšem je to jen má domněnka. Güntherovo kázání bylo o dva roky později otištěno v Drážďanech, za což ho ve Frýdlantu nový katolický farář Sebastian Balthasar napadal a šířil o něm pomluvy a nazýváje ho vyslancem ďábovým a svědkem duší. Rovněž připomíná, proč nevydal svůj text hned, ale až za dva roky. Rovněž o Güntherovi říká, že si v Žitavě otevřel pivovar a kněžské roucho na tři roky odložil. Co je na těchto pomluvách pravda a co ne, nám už asi

86

ani jeden z nich nepoví. Možné však je, že zpočátku se Güntherovi nevedlo zrovna dobře. Aby obstaral obživu pro svou rodinu, byl asi nucen se zabývat jinou činností. Od roku 1626 působil jako farář v braniborské Špandavě (Spandau) a od roku 1633 v saském Herwigsdorfu, nedaleko Žitavy, kde svou životní pouť ukončil a byl pochován v místním kostele (obr. 86 a 87). Boží mlýny melou pomalu, ale jistě. Tak nepřišel zkrátka ani Sebastian Balthasar Waldhausen. Dostal se do sporu s vrchností, svou nespokojenost vůči němu dal najevo i sám vévoda Valdštejn. Do sporu se dostal i s měšťany. Někdy na jaře roku 1625 málem přišel o život, když se na frýdlantském náměstí dostal do sporu se šlechticem Joachimem von Kyaw z Arnoltic. Zastal se ho luterský řezník. Sebastian Balthasar byl z frýdlantské farnosti odvolán roku 1631. Na své konto si mohl připsat i kladné věci. Například v letech 1626-1628 byl na jeho popud přestavován hejnický kostel, do kterého nechal zřídit jeden z oltářů.

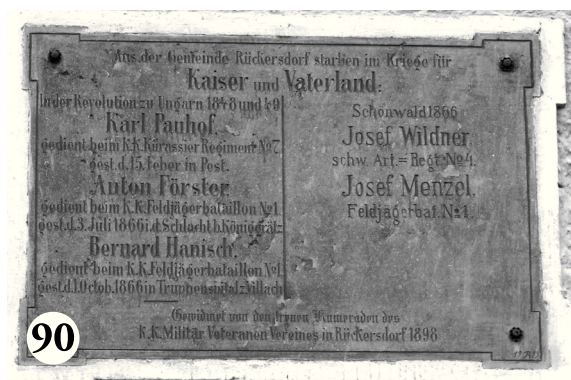
Řasnice a Krásný Les

Rychtář Christoph Hanisch z Rückersdorfu (Řasnice), projevil u vrchnosti snahu, byl pozván do kanceláře a dal slib, že udělá vše co je v jeho silách, aby nikdo ze vsi neodešel. Po té naváděl vesničany, aby se stali katolíky alespoň naoko, ti se mu vysmáli, že raději odejdou. Většina ostatních rychtářů prohlašovala, že oni i obyvatelé jejich obcí zůstanou při své víře. Těm však nikdo pozvání do kanceláře nenabídl, jejich cesta směřovala do vězení. V květnu 1651 bylo do okolních vsí zavedeno povinné náboženské vyučování pod vedením jezuitů, přítomni byli i vrchnostenští úředníci. Konalo se někde ve veřejných prostorách a vyučovaných bylo vždy jen 12 nebo maximálně 20, a to muži zvlášť, a ženy zvlášť. V Krásném Lese si to dělali po svém (obr. 88). Když měli mít vyučování ženy, přišli s nimi i jejich muži. Ženy se osočovali tím, že bez svých mužů nikam nechodí. Jakmile se páter dal do vyučování, všichni začali hlasitě křičet, že vrchnosti budou poslušní, ale víry se nevzdají třeba za cenu života. Úředníci byli proti tomuto davu bezmocní. O něco později, v Řasnici, se stalo skoro to samé, nedbaje na předepsaný počet vyučovaných, přišla rovnou celá ves. Tento stav argumentovali tím, že co může slyšet jeden, můžou slyšet všichni a nemají před sebou žádné tajnosti.

Jednak drželi při sobě a na druhou stranu měli po předchozích zkušenostech obavy, aby předvolaní neskončili ve vězení. Vesničany uklidnila slova rychtáře Christopha Hanische a konšela Christopha Ressela, potom svolili, že na předvolané počkají na dvoře. Frýdlandští úředníci nesoucí za vše odpovědnost, 12. 6. 1651 hlásili do Prahy vyslovený propad a stěžovali si, že nepomáhá ani vězení. Pražské úřady obratem nařídili zvýšení rekatolizace a těm co neuposlechnou, budou do domů nasazeni vojáci. O týden později hejtmán podával znovu hlášení, že většina váhá s rozhodnutím, zda přejít nebo ne. I když lhůta na rozmyšlení byla prodloužena, nátlak se stále zvyšoval. Jen ve Frýdlandu se odhodlalo přejít 30 hospodářů, zatím co 45 rodin uprchlo. Hranice byly stráženy a na Frýdlandsko byly poslány tři regimenty vojáků jako posila. Přes všechna nebezpečí lidé prchali a okolní vsi se vyprazdňovaly. Sem tam se někdo vrátil v naději, že se situace zklidní, ale postupně tuto naději vzdávali a hledali nová útočiště v Lužici. Ti co se rozhodli zůstat, byli nuceni stát se katolíky aspoň formálně.

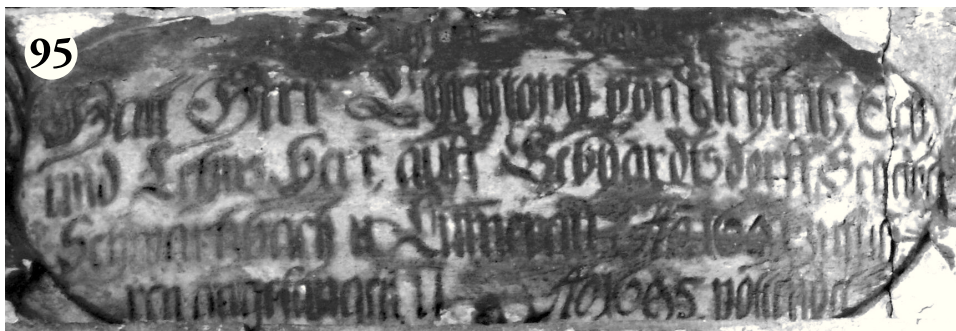
Poznámka: Jména Ressel a Hanisch se vyskytují na starých náhrobních deskách u kostela sv. Heleny v Krásném Lese. Pravděpodobně se jedná o jejich potomky (obr. 89, 90 a 91).

Novoměstsko a Meffersdorf-Pobiedna

V srpnu 1651 bylo už lužické pohraničí přeplněno nejen exulanty z frýdlantského panství, ale i z libereckého a grabštejského. Přijímání byli v nedalekém Reichenau (Bogatynia) nebo v Bernstadtu (Bernartice), usazovali se také v Lubani a Zawidově. Postupem času místní vrchnost pro velký příliv nových poddaných zakládala nové kolonie například Niedererdmannsdorf (Brzežany-součást Lešné), české bohoslužby od roku 1683, Volkersdorf (Wolimierz) kolonie založená českými a slezskými uprchlíky v roce 1654 na louce u mlýna Gottfrieda Volkertse, (obr. 92) Gebhardsdorf (Giebultów), (obr. 93) pod správou rodu Uechtritz (obr. 94, 95) s exulantským sborem od roku 1675, měli svůj filiální kostel přifařen k nedalekému Mirsku, dále menší osady Neu Scheiba (Skiba Nowa) nebo Estherwalde (Wola Augustowska) (obr. 96). Nyní zabrousíme do nejvýchodnější části frýdlantského výběžku, na Novoměstsko. Obyvatelé Nového Města a okolí to měli také blízko, kam se uchýlit. Obsazovali nejvýchodnější cíp Lužice. Lužicko-slezskou hranici tvořil Schwarzbach, (Černý potok-stejný název nese i obec, jíž protéká, Czerniawa Zdrój) pramenící na polské straně hory Smrku a dále hranici sleduje tok řeky Kwisy. Po vykázání luterských farářů z Čech, většina obyvatel dochá-

zela do Meffersdorfu (Pobiedna). Díky tomu v novoměstské matrice chybí i několik let záznamy o křtech. Novoměstští však, asi jako ostatní, neradi opouštěli své domovy, ale svou víru si chtěli také ponechat. Roku 1650 sepsali rychtář s konšeli jménem obyvatel připomínku, že se v době válek zasloužili při obraně panství a slibují i nadále poslušnost vrchnosti. Poté byli konšelé i rychtář pozváni do Frýdlantu a vsazení do vězení. Obyvatelé Nového Města se chystali odejít, všichni pospolu, ženy, muži i děti. Domy, které pracně vystavěli na neschůdné lesní půdě, teď stály opuštěné a nikdo neměl zájem je koupit. Vždyť jejich město bylo tehdy opravdu „Nové“. Slavilo sotva 70 let. V Meffersdorfu tou dobou působil farář Christoph Engelmann. Roku 1651, v důsledku velkého přílivu nových obyvatel, se Meffersdorf rozšiřoval, zalidňoval a farnost tak rostla. Farář Engelmann příchozím vycházel vstříc. Nejdříve je zavedl do kostela, aby jejich duše potěšil Slovem Božím a pak se postaral o jejich

ubytování. Většinou byli přidělováni do domů. Pro chudší to nebylo nejjednodušší, když se museli dělit a vlastně neměli o co. V červnu roku 1651 do Meffersdorfu přišli téměř všichni lidé z Nového Města, do domů se už nevešli. Dne 2. 8. 1651 se sešli na Panském dvoře, kde vařili, a v důsledku neopatrnosti vyhořela kuchyň. Ve tři hodi-

ny v noci se vzňal i starý dřevěný panský dům (obr. 97). Když doma v Čechách ustalo to největší nebezpečí, většina se vrátila zpět. Toho samého roku v prosinci se vytratilí zase všichni obyvatelé Dětrřichovce. Jedné noci se vkradli zpět do vsi, aby s sebou odnesli do Meffersdorfu, co jen unesou. Vyprázdňený Dětrřichovec hlídal ozbrojený dragoun. Byl však sám a dětrřichoveckých na čtyřicet, tak po krátké přestřelce ustoupil. Dětrřichovečtí se také po ustálení vraceli do svých starých domovů. Nikdy však nadlouho. Takto to dětrřichovečtí několikrát opakovali, až frýdlantskému hejtmanovi došla trpělivost a stěžoval si lužickému protějšku, že 15. 2. 1651 v noci vtrhlo do vsi asi 10 mužů a ti odvezli obilí dobytek

a zbytek lidí co ještě zůstali do Meffersdorfu a do Schwerta (Świecie). Lužický hejtman musel situaci řešit a začal s vyšetřováním, což nebylo jednoduché. Uprchlíci se mezi tím rozutekli do okolních vsí. Těmto konfliktům musel často čelit i majitel panství von Uechtritz. Přesto uprchlíky ochotně přijímal. S přibývajícími lidmi začal vzrůstat i počet kolonií, například roku 1655 Gersdorf (Wola Sokolowska). V roce 1658 panství Meffersdorf koupil Wiegand z Gersdorfu, ten byl velkým přílivem lidí nadšen a dal vzniknout kolonii Strassberg (Ulicko, hned za hraničním přechodem v Novém Městě, dnes součást Gieraltówka). Novoměstští tak stavěli svá nová obydli s nadšením a s novou nadějí obnovení hornické činnosti. Kolem tržiště a ke kostelu vyrostly v roce 1666 nové řady domů. Městečko nabývalo na velikosti a farář Engelmann využil příležitosti a na jedné slavnosti přišel s myšlenkou, aby Meffersdorf Städtel neslo jméno po svém zakladateli a bylo přejmenováno na Wiegandsthal. Měšťané souhlasili, ale trvali na tom, aby farář změnil titul na „diákon v Meffersdorfu a farář ve Wiegandsthalu“, později se titul ustálil na faráře v Meffersdorfu a Wiegandsthalu. Vznikla také kolonie Neu Gersdorf (Gieraltówek), na samé hranici s Čechy, dnes známá svou skrytou zříceninou observatoře. Kostel byl za své slávy hojně navštěvován posluchači nejen z Čech, ale i z blízkého Slezska. Dnešní podoba kostela je poněkud zchátralá, jako němý svědek obci Pobiedna dominují pouze ruiny věže (obr. 98).

Neodpustil bych si, kdybych alespoň nakrátko, nezmínil naší krásnou horskou ves Bílý Potok. Její tehdejší obyvatelé, pro svou odlehlost doufali, že se na ně s rekatolicí zapomeno. Došlo i na ně. Odcházeli po Smuteční stezce do Meffersdorfu. Cesta přes hory jim dovolila odejít opravdu v tichosti, a nenápadně tak s sebou odvezli i své krávy. Většinou se živili tkalcovstvím, na své nářadí však pro spěch zapomněli. Exulanti z Bílého Potoka se v Lužici zasloužili především o rozvoj textilního průmyslu. Například Paul Ullrich založil v Strassbergu v roce 1660 první bělidlo a Martin Merkel roku 1676 postavil ve Wiegandsthalu první barvírnu. Naší známou Smuteční stezku proslavil tehdejší majitel frýdlantského panství Kryštof z Redernu, který musel svůj kraj také opustit. Podle pověsti šel se svou matkou jedné červencové noci přes Bílý Potok (tehdy teprve 28 let existující). Cestou je sužovalo nepříznivé počasí. Oba našli úkryt v poslední chalupě na okraji lesa. Dveře jim otevřela sedmnáctiletá dívka, jménem Růženka. Pověděla jim, že otec je přísným evangelíkem a právě se nachází v Liberci. Po bouři dívka vyběhla před chalupu a spatřila pronásledovatele, oba hosty ukryla v jeskyni a strážce zavedla na špatnou cestu. Ráno je vyprovodila na hranice a smutně se s nimi loučila. Oba mladí lidé v sobě našli zalíbení a Kryštof dal Růžence svůj prsten a slíbil, že se pro ni vrátí. Růženka potom často chodila Smuteční stezkou k hranicím, až se jednoho večera svého milovaného Kryštofa dočkala. Musel však zase odejít a ti dva se už nikdy nespátřili. Je to jen pověst, poněvadž Kryštofova matka už v tu dobu nežila. Kryštof z Redernu několikrát vpadl se Švédy na Frýdlantsko a snažil se přivést poddané k povstání. Když se o jeho tajných návštěvách dozvěděl Valdštejn, počátkem června 1625 na něj vypsál odměnu, za živého či mrtvého 5000 tolarů. Žádný poctivý udavač se nenašel, Kryštof z Redernu zemřel v exilu.

Legenda k obrázkům

<i>obr.</i>	<i>legenda</i>	<i>strana</i>
01	Češov – pomník Tomáše Svobody	4
02	Skála Krákorka	5
03	Letopočet 1727 na skále Krákorka	5
04	Kopidlno – místo popravy Tomáše Svobody	6
05	Kopidlno – místo popravy T. Svobody, detail tabulky	6
06	Staré Místo u Veliše – smírčí kříž	6
07	Zámecká Lhota – náves	7
08	Grosshennersdorf – evangelický kostel	7
09	Grosshennersdorf – evangelický kostel, interiér	8
10	Chalupy v Schönbrunnu / „Na Kopečku“	8
11	Grosshennersdorf – sirotčinec	9
12	Grosshennersdorf – sirotčinec (Katharinenhof Landesanstalt)	9
13	Niesky – evangelický hřbitov, náhrobek Jana Svobody	10
14	Niesky – bývalý evangelický kostel	11
15	Niesky – bývalý evangelický kostel, pamětní deska Jana Raschkeho	11
16	Niesky – evangelický hřbitov, náhrobek Jana Raschkeho	12
17	Niesky – evangelický hřbitov, náhrobek Barbory Neškudlové	13
18	Niesky – evangelický hřbitov, náhrobek Jana Jiřího Neškudly	13
19	Niesky – evangelický hřbitov, náhrobek misionáře Georga Schmidta	14
20	Niesky – evangelický hřbitov, náhrobek misionáře Georga Schmidta	15
21	Niesky – evangelický hřbitov	15
22	Christian David	16
23	Gryfów Śląski – pohled na město od Wieže	17
24	Putování Moravanů do Lužice	18
25	Grosshennersdorf – ruiny zámku	18
26	Grosshennersdorf – hospodářské budovy	19
27	Herrnhut – pomník prvního poraženého stromu na budování města	19
28	Herrnhut – pomník prvního poraženého stromu, detail tabulky	19
29	Herrnhut z Hutbergu	20
30	Herrnhut – část původní zvonice	20
31	Herrnhut – část původní zvonice, detail tabulky	20
32	Náhrobek Christiana Davida	20
33	Náhrobek Christiana Davida, detail tabulky	20

obr.	legenda	strana
34	<i>Herrnhutský hřbitov „Boží pole“ na Hutbergu</i>	21
35	<i>Herrnhut – vyhlídkový altán na Hutbergu</i>	21
36	<i>Mikuláš Ludvík Zinzendorf</i>	22
37	<i>Grosshennersdorf – ruiny zámku</i>	22
38	<i>Grosshennersdorf – evangelický kostel, náhrobek Zinzendorfovy tety</i>	22
39	<i>Grosshennersdorf – evangelický kostel, náhrobek Zinzendorfovy babičky</i>	23
40	<i>Tobias Friedrich – Zinzendorfovův komorník</i>	23
41	<i>Herrnhut – Zinzendorfova první manželka</i>	23
42	<i>Modlitebna</i>	24
43	<i>Modlitebna – interiér</i>	24
44	<i>Herrnhut – Friedrich von Wattewille</i>	25
45	<i>Herrnhut – Zinzendorfova druhá manželka</i>	25
46	<i>Herrnhut – Mikuláš Ludvík Zinzendorf</i>	25
47	<i>Herrnhut – Zinzendorfova dcera</i>	25
48	<i>Herrnhut – Zinzendorfova busta</i>	27
49	<i>Zinzendorfovův dům</i>	26
50	<i>Škola J. A. Komenského</i>	26
51	<i>Škola J. A. Komenského, detail tabulky</i>	27
52	<i>Plastiky v parku před zámkem</i>	27
53	<i>Plastiky v parku před zámkem</i>	27
54	<i>Plastiky v parku před zámkem</i>	27
55	<i>Zittau – radnice</i>	28
56	<i>Zittau – kostel sv. Kříže</i>	29
57	<i>Zittau – klášterní kostel sv. Petra a Pavla</i>	30
58	<i>Hefferbau</i>	30
59	<i>Adam Simonides</i>	31
60	<i>Jan Borott</i>	32
61	<i>Zittau – evangelický hřbitov</i>	33
62	<i>Zittau – hřbitovní kostel</i>	33
63	<i>Zittau – evangelický hřbitov, náhrobek manželů Rösselových</i>	33
64	<i>Christian Adolph Pescheck</i>	34
65	<i>Zittau – evangelický hřbitov, náhrobek Ch. A. Peschka</i>	35
66	<i>Zittau – evangelický hřbitov, náhrobek Ch. A. Peschka</i>	35
67	<i>Oybin, hrad – pomník Dr. Ch. A. Peschka</i>	35
68	<i>Oybin, hrad – pomník Dr. Ch. A. Peschka</i>	35

obr.	legenda	strana
69	<i>Zittau – Weberkirche</i>	36
70	<i>Zittau – kostel Weberkirche, deska Pescheckových předků</i>	36
71	<i>Karl Gottlob Morawek</i>	37
72	<i>Zittau – Frauenfriedhof, náhrobek vnuka Matěje Morávka (kopie)</i>	37
73	<i>Zittau – Frauenfriedhof, náhrobek vnuka Matěje Morávka (kopie)</i>	38
74	<i>Zittau – Frauenfriedhof, náhrobek vnuka Matěje Morávka (originál)</i>	38
75	<i>Grabiszycze / Karlov – kostel Panny Marie od Růžence (dříve český)</i>	39
76	<i>Grabiszycze / Karlov – větrný mlýn</i>	39
77	<i>Grabiszycze Górne – zámek</i>	39
78	<i>Grabiszycze / Karlov – kostel Panny Marie od Růžence (dříve český)</i>	40
79	<i>Grabiszycze – kostel sv. Antonína Paduánského</i>	41
80	<i>Děkanský kostel ve Frydlantu</i>	42
81	<i>Leśna – náhrobní deska Henniga Arndta</i>	43
82	<i>Višňová</i>	43
83	<i>Wolfgang Günther</i>	45
84	<i>Kunratice – Josef Prade 1878 (Kunratický vrch)</i>	46
85	<i>Kunratice – Josef Prade 1878 (Kunratický vrch)</i>	46
86	<i>Herwigsdorf – kostel</i>	46
87	<i>Herwigsdorf – kostel, interiér</i>	46
88	<i>Krásný Les – kostel sv. Heleny</i>	47
89	<i>Náhrobní desky se jmény, pravděpodobně potomků Ch. Hanische a Ch. Ressela</i>	48
90	<i>Náhrobní desky se jmény, pravděpodobně potomků Ch. Hanische a Ch. Ressela</i>	48
91	<i>Náhrobní desky se jmény, pravděpodobně potomků Ch. Hanische a Ch. Ressela</i>	48
92	<i>Wolimierz – kostel Nanebevzetí Panny Marie</i>	49
93	<i>Giebultów – kostel sv. Archanděla Michaela</i>	49
94	<i>Giebultów – ruiny zámku v horní části obce</i>	49
95	<i>Giebultów – Uechtritzův nápis nad vchodem</i>	50
96	<i>Wola Augustów</i>	50
97	<i>Pobiedna – zámek</i>	50
98	<i>Pobiedna – ruiny kostela</i>	51

Použitá literatura

- Edita Štěrliková - *Exulantská útočiště v Lužici a Sasku* - Kalich 2004
- Edita Štěrliková - *Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století* - Kalich 1999
- Edita Štěrliková - *Stručně o pobělohorských exulantech* - Kalich 2005
- Edita Štěrliková - *Jak potůček v jezeře* - Kalich 2009
- prof. PhDr. Libuše Hrabová CSc. - *Ve znamení zemí Koruny české, - Milan Svoboda: Cedo nulli. Mgr. Wolfgang Günther a P. Sebastian Balthasar von Waldhausen v protestantsko-katolické polemice (1626-1628)* - Casablanca 2006
- Christian Adolph Pescheck – „Čeští exulanti v Sasku“ – Klub přátel muzea Varnsdorf 2001
- Dr. Antonín Frynta a Hugo Rokyta - *Žitavsko v českých dějinách*, - Univ. Prof. ThDr. Ferdinand Hrejsa: - „Čeští exulanti od 16. stol., zvláště na Žitavsku“ - Orbis Praha 1947
- *Vlastivědný sborník* - „Od Ještěda k Troskám č. 1-2008“, JuDr. Jaroslav Veselý: *Tomáš Svoboda-mučedník popravený pro víru*
- *Herrnhut kleine Stadt von welt* - *turistické informace -Hejnice a Lázně Libverda v Jizerských horách* - Klub českých turistů 1947
- obr. 22, 59, 60, 64, 71, z knihy - „*Žitavsko v českých dějinách*“, -obr. 24, 36 jsou použity z turistických informací - „*Herrnhut kleine Stadt von welt*“ -obr. 83 je použit z knihy - „*Ve znamení zemí Koruny české*“

Poděkování

Děkuji kamarádům, Günteru Krausemu a Eduardu Svobodovi, za účast na některých terénních akcích a pomoc při pátrání po drobných památkách, dále děkuji paní Veronice Tobiškové za překlad informací o Herrnhutu.

Pro časopis Patron zpracoval a nafotografoval: Jiří Pavelka

Patron

**Informace přátel drobných památek
Jizerských hor 1. mim. vydání/2011**

Vydává spolek PATRON, občanské sdružení se sídlem: Jiřetín pod Bukovou 104, Albrechtice v Jizerských horách, PSČ 468 43, IČO-64669807, bankovní spojení Fio banka Jablonec n. Nis., číslo účtu: 2900124622/2010, www.spolekpatron.bdnnet.cz, šéfredaktor: Günter Menzel, vydávání občasníku PATRON je povoleno OkÚ – Jbc – 941/34, výtisk je neprodejný a slouží výhradně pro vnitřní potřebu sdružení a jeho členů! Příspěvky, články a fotografie do dalšího vydání zašlete nejpozději do 3. 3. 2012 na adresu: Günter Menzel, Na Skřivanech 552, 460 15 Liberec 15 nebo **mailem: gmenzel@volny.cz**

Grafická úprava a tisk:

reklama-4u.cz
reklamní agentura

e-mail: info@reklama-4u.cz
www.reklama-4u.cz